

2025-03

jaargang 56
nummer 3
april 2025

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

**Wie en wat
gedenken wij?**

**De Rechtspraak
en emancipatie**

**Geïnspireerd(?)
gebrabbel**

PODCASTS

Podcasts van De Vrije Gedachte over diverse onderwerpen worden verzorgd door bestuursleden Bart Collard en Floris van den Berg.

Ook bestuurslid Stanley Bakker verzorgt podcasts, samen met Teun de Jong; deze dragen de titel "Kritisch bekeken" en hebben kwakzalverij in de breedste zin van het woord als onderwerp.

De programma's zijn op YouTube, dus met video, te bekijken via:

<https://www.youtube.com/@verenigingdevrijegedachte4805/videos>

Tevens zijn de podcasts van Floris en Bart op Spotify te beluisteren via:

<https://open.spotify.com/show/6J0uDTp0PT06grumVR1DZQ?si=e514d8d-cdb31426d>

of: <https://spoti.fi/3ZymQCb>

Als u zich 'abonneert' op de podcasts en deze 'volgt' via deze kanalen en tevens 'likes' uitdeelt zullen de podcasts sneller gevonden worden, ook door niet-leden. Zo kunt u helpen om de boodschap van DVG verder en sneller te verspreiden buiten onze vereniging.

WEBSITE

Op onze website devrijegedachte.nl schrijft kandidaat-bestuurslid Martin Harlaar een serie artikelen waarin hij uiteenzet wat hij als gevaren van de genderideologie beschouwt.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER: Foto's van René van Elst
Voorkant: Beeld van Bartje in Assen. Bartje Bartels is de hoofdpersoon uit het bekende boek uit 1935 van de Drentse auteur Anne de Vries. Bartje groeit op in een arm Drents landarbeidersgezin en wil zich steeds minder schikken in zijn lot. Bartjes uitroep als moeder bruine bonen opscheept, en vader oproept tot gebed: "Ik bid niet veur brune bonen!" Was Bartje een vrijdenker in de dop?
Achterkant: Depot van Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam; Museum Mauritshuis in Den Haag.

Algemene Ledenvergadering 2025 en Vrijdenkersdag

Datum: **zaterdag 7 juni 2025**

Locatie: Cursus en Vergadercentrum De Domstad, Koningsbergerstraat 9, Utrecht

10.00-12.30 uur: Algemene Ledenvergadering

(alleen toegankelijk voor leden DVG)

Aanmelding verplicht via e-mail: secretaris@devrijegedachte.nl

12:30-13:30 uur: Lunch

13.30-16.00 uur: Vrijdenkersdagsymposium "Hoe weerbaar is de Democratie?"

(algemeen toegankelijk)

Anton van Hooff zal spreken over 'Democratisch wantrouwen: de les van Athene'

Informatie over de andere sprekers volgt nog

Kosten Vrijdenkersdag: € 10,- (contant of met pin te betalen aan de zaal);
gratis voor leden DVG.

De middag zal muzikaal worden omlijst.

16.00 -18.00 uur: Borrel.

Democratie is mensenwerk
en zorgen dat democratie blijft werken vraagt erom
dat de beste mensen zich daarvoor in willen zetten.

Mark Rutte

Geachte leden,

De Vrije Gedachte torst belangrijk cultureel erfgoed van het project van de Verlichting met zich mee. Dat erfgoed rust op de schouders van de leden, van jullie! Het ledental van onze vereniging is vrij beperkt, dat betekent dat de last per persoon groot is. Jullie hebben het lef om, tegen de tijdsgeest in, vrijdenken en het vrije denken te promoten in een tijd waarin waarheid en democratie onder vuur liggen.

Graag nodigen wij jullie uit voor onze Algemene Ledenvergadering 2025 op 7 juni 's ochtends. De ALV wordt gecombineerd met de Vrijdenkersdag in de middag met als thema 'Hoe weerbaar is de democratie?'. In de Verenigde Staten is een rappe ontmanteling van de democratische rechtsstaat gaande. Lopen democratieën in Europa, waar er een aanzienlijke fanbase is voor Trump, ook gevaar? En zo ja, wat kunnen wij doen? En specifiek, wat zou de rol van De Vrije Gedachte kunnen (en moeten?) zijn in het beschermen van de democratie, wereldwijd?

De agenda van de ALV en de bijbehorende stukken worden een maand van tevoren verzonden naar de leden die zich hebben aangemeld. Als je

een punt wilt agenderen, stuur dan een bericht naar secretaris Bart Collard (secretaris@devrijegedachte.nl).

Het bestuur van De Vrije Gedachte bestaat thans uit:

- Floris van den Berg, herkiesbaar als voorzitter
- Stanley Bakker, penningmeester, ledenadministrateur – periode loopt
- Bart Collard, secretaris – periode loopt
- Willem Vermaat – periode loopt.

Voorstel van het bestuur voor benoeming van twee nieuwe leden (over wie u meer leest achterop deze aankondiging):

- Martin Harlaar – verkiesbaar
- Edwin Roovers – verkiesbaar.

Leden kunnen zich kandidaat stellen als bestuurslid tot en met 21 april a.s.. Namen van kandidaten of tegenkandidaten voor bestuursfuncties dienen door vijf leden gesteund te worden. Kandidaten kunnen zich melden bij de secretaris, met vermelding voor welke bestuursfunctie (indien van toepassing) en de namen van de vijf leden die de kandidaat steunen.

Bestuur DVG

ZOZ

Martin Harlaar (Amsterdam 1956) groeide op in een links atheïstisch gezin. Hij is historicus, afgestudeerd aan de UvA. Tussen 2006 en 2016 woonachtig in Antwerpen. Daar actief voor het Belgische Humanistisch Verbond. Maakte voor het HV.be twee tentoonstellingen: 10 jaar euthanasiewetgeving en de geschiedenis van het HV in België. Schrijft sinds 2019 regelmatig voor de website van het HV.be. Initieerde eind 2019, in samenspraak met het HV.be, het GROTE VRAGEN-project waarbij mensen met uiteenlopende achtergronden en perspectieven in gesprek gingen over GROTE VRAGEN. Dat resulteerde in drie boeken:

- *De getemde mens. Waar komt (volgens u) onze moraal vandaan?* (2021)

- *Ben ik wel woke genoeg? Een ontdekkingsstocht door het land der Social Justice Warriors* (2022)

- *Het gender-experiment. Hoe maakbaar is onze identiteit als M/V/X?* (2024)

Aan deze drie boeken werkten in totaal meer dan 180 mensen mee uit binnen- en buitenland. Naar aanleiding van het eerste boek organiseerde hij samen met het HV.be en het Nederlandse VKMO-Katholiek Netwerk zes dialooggesprekken die nog te zien zijn op YouTube (zoek daar naar Dialooggesprek plus het nummer.

Martin Harlaar ziet de woke-beweging (met haar binaire indeling van de wereld in onderdrukkers/daders en onderdrukten/slachtoffers) als een bedreiging voor het vrije woord en de wetenschap. Het transgenderactivisme maakt deel uit van die woke-beweging. Het transgenderactivisme verenigt elementen van geloof en kwakzalverij in zich. Het pleit ervoor dat biologisch geslacht (wat iemand **is**) ondergeschikt wordt gemaakt aan 'genderidentiteit' (wat iemand zich **voelt** c.q. zich **zegt te voelen**).

Sinds 2010 is met name het aantal pubermeisjes dat in medische transitie wil gaan (het nemen van testosteron en het laten weghalen van borsten, eileiders en baarmoeder) explosief gestegen. Deze meisjes hebben veelal onderliggende problematiek (depressie, trauma, zelfbeschadiging, autisme enz.).

Transgenderactivisten presenteren zichzelf als een voortzetting van de homo-emanipatiebeweging en pleiten voor zelfdiagnose ('ik ben in het verkeerde lichaam geboren en ben eigenlijk een jongen') voor elke leeftijd. Het aanbieden van psychologische of psychiatrische hulp zien zij als 'transfoob' en als een conversiehandeling. Recentelijk is er in de Tweede Kamer gedebatteerd over wetgeving om conversiebehandelingen strafbaar te stellen.

Martin Harlaar is niet 'anti-transgender', maar hij komt wel op tegen de kwalijke gevolgen van het transgenderactivisme waarvan vooral meisjes en vrouwen het slachtoffer worden. Het boek *Het gender-experiment* droeg hij op aan de Amerikaanse transman Buck Angel die ook tegen die kwalijke gevolgen strijdt.

Hij heeft een redelijk netwerk in humanistisch Vlaanderen en in kringen die zich bezighouden met de genderproblematiek. Op 27 juni 2024 was hij aanwezig op een conferentie in de VU in Amsterdam. Daarover schreef hij een sfeerverslag: <https://www.humanistischverbond.be/blog/1539/een-omstreden-conferentie-in-de-vrije-universiteit-van-amsterdam/>

Foto op pag. 3 links.

Edwin J.F. Roovers MEd¹ over zichzelf

Al vroeg in mijn katholieke opvoeding (die begon in Breda in 1963) liep ik weg uit de kerk, het vormsel was al niet meer aan mij besteed, ik zocht waarheid en hoopte deze op die jonge leeftijd al op andere wijze te gaan vinden. Een eerste stap richting atheïsme. Een kritische en onderzoekende houding is me mijn hele leven bijgebleven. Ik ben getrouwd geweest, heb twee kinderen, heb me uit de zogenaamde kast weten te bevrijden, woon in Gouda en geniet van mijn vrijheid met prachtmens Jan (Amsterdam).

Ik wil mijn skills als bestuurder en (interim)manager in de not-for-profit-branche inzetten voor de organisatie. Ik ben directeur geweest van grote vrijwilligersorganisaties zoals de Federatie Nederlandse EHBO (100.000+ leden, 900 plaatselijke afdelingen) en directielid van een certificerende stichting "Het Oranje Kruis". Verder bestuurslid / directeur in stichting de Regenboogboom (ANBI), redacteur en auteur in vaktijdschriften, en langdurig bestuurslid van de VSN, een landelijke patiëntenorganisatie, inclusief functies in internationaal verband op onderzoeksgebied. Als ZZP'er 15 jaar een eigen advies en trainingsbureau gevoerd op het gebied van veiligheid bij vooral onderwijs- en gemeentelijke instellingen inclusief de nodige innovaties op onderwijsgebied (w.o. Teleac NOT). Momenteel werk ik op beleidsniveau en als examenexpert binnen het mbo, het openbaar onderwijs, waar allerlei valse religieuze aspecten een rol blijven spelen, iets waar ik sterk stelling tegen neem.

De scheiding van kerk en staat is voor mij een strijdpunt aangezien de politiek in Nederland nog steeds doordrenkt blijft van religieus denken. Het zelfbeschikingsrecht en de waardigheid van de mens met en over zijn eigen lijf (en afsluiting van het leven) zijn leidend en derhalve moet het b.v. ouders niet toegestaan zijn om kinderen te verminken zoals bij besnijdenissen (m/v) nog dagelijks aan de orde is.

Ik sta en streef voor tolerantie in brede zin des woords en in casu voor de naakte vrijheid, het tolereren van de naakte mens in alle positiviteit in de maatschappij. Het naakt als het kwetsbare en onschuldige kan ingezet worden om een lans te breken voor vrijdenken, vrij doen en vrij(er) worden.

Ik participeerde met regelmaat bij Dronude en Naked The Hague. Bij het symposium "Recalcitrant" voegde ik de daad bij het woord en droeg naakt voor. Ik ben oprichter en voormalig voorzitter van een vereniging die gezamenlijk naturalistisch en ecologisch wonen wilde realiseren in de lage landen; momenteel mede-oprichter / bestuurslid BLTGWN Eva's en Adams.

Vrijdenkend en vrijdoend wil ik bijdragen aan de doelstelling van de Vrije Gedachte. Vrijdenken onder een veel bredere doelgroep laten accepteren en uiteindelijk breed stimuleren. Vrijdenken wekelijks een plaats geven in de openbaarheid c.q. aandacht claimen als gezonde relativisering en waarheidsvinding van de ontwikkelingen in de maatschappij. Graag wil ik met mijn inzet in het bestuur de vereniging verder helpen en anderen ondersteunen en stimuleren. Maar het blijft bij U allen of U dat ziet zitten.

[Meer over Edwin Roovers: <https://www.edwinnovati-on.eu/> (toevoeging van de redactie)]

Foto op pag. 3 rechts.

¹ Master of Education is een pedagogische masteropleiding (noot v/d redactie).

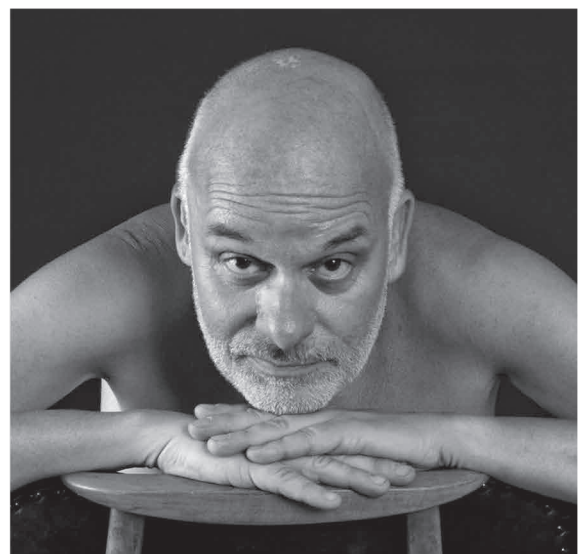
De Vrijdenker

jaargang 56 • nummer 3 • april 2025

INHOUD

Titel	Auteur	Pag.
• DVG op het WWW	<i>Redactie</i>	cover
• Aankondiging ALV en Vrijdenkersdag	<i>Bestuur</i>	1/2
• Informatie De Vrije Gedachte / Colofon De Vrijdenker	<i>Bestuur/Redactie</i>	4
• Spiritualiteit als Haarlemmer olie?	<i>Enno Nuy</i>	5
• Laat de strijd voor emancipatie een taak van de vrijdenkers zijn	<i>Maarten Gorter</i>	7
• Het leuke van tirannendoding	<i>Anton van Hooff</i>	8
• In tongen spreken: een hemels fenomeen of primitief gebrabbel?	<i>Eelko de Vos</i>	12
• Recalcitrant heruitgedaagd: de zwakke fundamenten van atheïsme	<i>Jerome Maridjan</i>	13
• Wij gedenken in april... (seculiere kalender)	<i>René van Elst</i>	16
• Myceliale moraliteit	<i>Jay van Werven</i>	20
• Classicisme, de stijl van dicators	<i>Anton van Hooff</i>	23
• 'Goed Nieuws Nederland': indoctrinatie en teruggang naar religie	<i>Eelko de Vos</i>	26
• Werelds Nieuws	<i>René van Elst</i>	27
• De afkalving van het christendom in de VS: een overwinning voor secularisme?	<i>Eelko de Vos</i>	31
• Over goede bedoelingen en medische schandalen	<i>Martin Harlaar</i>	32
• Inburgering toon je door daden, niet door een eed	<i>Maarten Gorter</i>	33
• Nieuwe redacteur stelt zich voor	<i>Matthew de Roode</i>	34
• De wonderlijke wereld van de energetische behandelingen	<i>Stanley Bakker</i>	35
• Auteurs van dit nummer / Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	36

Onze nieuwe redacteur Matthew de Roode stelt zich voor op pag. 34.
Weinig humor deze keer: onze kartoenist is met vakantie!

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker - penningmeester/ledenadministrateur
 Floris van den Berg - voorzitter
 Bart Collard - secretaris
 Willem Vermaat

Postadres en telefoonnummer:

De Vrije Gedachte
 Postbus 60278
 1320 AH Almere
 tel. 06-28301336

E-mail:

bart.collard@outlook.com

IBAN:

NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
 Postadres en telefoon: zie hiernaast

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie "Kosten" hieronder in het Colofon van dit blad

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Bakker - Vermaat - Collard - Van den Berg

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – hoofd- en eindredacteur, opmaker
 Maarten Gorter – coördinator
 Anton van Hooff
 Matthew de Roode
 Hans de Vries

Postadres en telefoon:

zie hierboven bij de informatie over DVG

E-mail:

redactie@devrijegedachte.nl

Website:

zie hierboven bij de informatie over DVG

(Leden- en) abonnementsadministratie:

Zie hierboven bij de informatie over DVG

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
 Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren. Zie de aanwijzingen achterin dit blad.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
 ISSN: 1872-1478

Disclaimer: De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.

Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Spiritualiteit als Haarlemmer olie?

door *Enno Nuy*

De NRC heeft de laatste tijd een merkwaardige voorkeur voor spiritualiteit en wat ik gemakshalve maar voodoo noem. Zo kwamen we hybride artikelen van Stine Jensen, Stefan Paas en warhoofd Warndorff tegen. Vandaag, 14 maart 2025, twee hele pagina's voor **Joost Vervoort**►, universitair hoofddocent Duurzame Ontwikkeling aan de Universiteit Utrecht.

Vervoort betoogt dat populistisch rechts gebruik maakt van extreme taal, symbolen, rituelen en acties om emotionele energie om te zetten in politiek kapitaal. Fascisten begrijpen, zegt Vervoort, dat mensen wezens van mythe, droom en fantasie zijn. Progressief links heeft daarop geen antwoord. Die laatste constatering is overigens, althans voorlopig, helemaal juist. We zien wereldwijd dat de sociaaldemocratie geen narratief heeft waar de gemiddelde burger nog warm voor wil lopen. Vervoort heeft wel dat antwoord: progressief links moet de mysterieuze kant van het leven omarmen en spiritualiteit inzetten om het fascisme te bestrijden.

Oei, denk ik dan, hoe ziet dat er wel niet uit? Spiritualiteit, zegt Vervoort, kun je beschrijven als je één voelen met al het leven; echte spiritualiteit betekent het leven dienen, betekent denken, voelen en leven in ecosystemen; begrijpen dat alles met elkaar verbonden is en dat we er samen voor staan. Ik krijg de kriebels van zulke taal maar als mensen voor een dergelijke houding willen kiezen, heb ik daar geen overwegende bezwaren tegen. Iets anders is of je met een dergelijke levenshouding weerwoord kunt bieden aan de moderne illiberale burger die gretig afscheid wenst te nemen van de democratie, die meent dat wetenschap 'ook maar een mening is', die zijn hand niet omdraait voor de meest wilde samenzweringstheorieën, die niet gelooft in de opwarming van de aarde en geen cent meer wil besteden aan ecosystemen, die feiten het liefste countert met 'alternatieve feiten'.

Kracht om op te bloeien

Echte spiritualiteit, gaat Vervoort verder, moet opkomen voor de zwakkeren. Maar die moderne burger, die gevoelig is voor populistische retoriek, heeft echt geen belangstelling meer voor de zwakere in de samenleving. Het begrip 'solidariteit' is uit het woordenboek geschrapt en in de VS is inmiddels al een dagelijks groeiende index ontstaan: boeken die uit het curricu-

lum verwijderd worden en wetenschappers mogen er niet meer meedoen aan het IPCC. Het populisme moet niets hebben van minderheden, ook in ons eigen land wil Wilders niets anders dan de dictatuur van de meerderheid. Minderheden worden genegeerd of, in het geval van de LHBT+ gemeenschap, ronduit gecriminaliseerd.

Maar Vervoort dendert door: "Als we onszelf kunnen wortelen in het mysterie – wat dat ook voor ons betekent – vinden we de kracht om op te bloeien, vol te houden, op te staan, offers te brengen, te vechten en anderen te inspireren. Ik zie in spiritualiteit een wilde kracht die vlijmscherp en met een grijns door alle bullshit heen kan snijden. Een vurige levensenergie tegen de doodscultus". Jawel, het staat er echt.

We moeten nederig zijn in het aangezicht van het universum, zegt onze hoofddocent. "Spirituele tradities hebben een lange geschiedenis van niet-weten als basis van geloof; en ook voor de wetenschap is dit belangrijk. Daarnaast moet er echt ruimte zijn voor de diversiteit van

persoonlijke ervaringen. Deze definitie van spiritualiteit kan ook echt net zo goed gelden voor atheïsten".

Tja, niet-weten als basis van geloof en ook voor de wetenschap is dit belangrijk. Ik verzin dit niet he? Het is hoofddocent Vervoort die hier aan het woord is. Begrijpt hij wel wat wetenschap is? Niet-weten als basis voor de wetenschap? Ja, in zoverre de wetenschap nu juist geïnteresseerd is in het beantwoorden van vragen waarop we nog geen antwoorden hebben. Maar dan houdt het wel op. De wetenschappelijke methode heeft bepaald geen behoefte aan spiritualiteit om te falsifiëren. De wetenschap is nu eenmaal geïnteresseerd in het formuleren van aannames en het uitvoeren van deugdelijke experimenten om te zien of de aannames overeind blijven. Een echte wetenschapper doet zijn best om zijn eigen aannames onderuit te halen. Dat is een puur rationeel proces en ik zou de wetenschap onmiddellijk de rug toekeren als het anders zou verlopen. Als een wetenschapper spirituele argumenten in zijn discours zou toestaan, moet hem onmiddellijk de titel wetenschapper ontnomen worden.

Afschuw van het alledaagse

Waar komt die preoccupatie met het mysterie, het mythische, het spirituele toch vandaan? Dat mensen op zoek zijn naar spiritualiteit, naar het transcendente, ja dat zie ik ook, maar ikzelf heb er niets mee. Voor mij komt zo'n zoektocht vooral voort uit de afschuw van het alledaagse, de werkelijkheid is niet fraai, wij mensen zijn te beperkt en te ontoereikend om van het leven iets moois te maken. Daarom hopen mensen dat er achter deze werkelijkheid nog een andere wereld schuil gaat. En dus begint iedereen maar een beetje op zichzelf te klooiën en te fantaseren. Of het nu geloof is, of verhalen en mythes, games of fantasy, voodoo en rituelen, sektes en subculturen, ach de mens is eindelijk vindingrijk om transcendent te gaan. Ik moet er niets van hebben, doe er niet aan mee.

Nieuwsgierigheid die leidt tot spiritualiteit, metafysica of mystiek is mij een gruwel. Ik meen dat je ook bij het bevredigen van je nieuwsgierigheid niet je toevlucht moet nemen tot een levenshouding waarin je van alles kunt beweren omdat je je toch geen zorgen hoeft te maken over de bewijslast. “Het leven is geen toevalspunt van Darwin”, schreef mijn vriend M. En ik citeer even uit wat ik aan hem schreef:

“Maar je wil toch niet beweren dat een onbewogen beweging er de hand in had dat juist dat ene spermatozoïedje waar ik achter schuilging, één van honderdvijftigmiljoen zaadcellen, als eerste de eikel van mijn aanstaande moeder wist binnen te dringen? Als iets een toevalspunt mag worden genoemd is het wel de conceptie bij plant en dier.

Nee, zeg jij, “wie zijn zoeken crescendo laat komt terecht bij onze geliefde rooms-katholieke kerk en die zinzoeker heeft dan betekenis gevonden en vaste grond onder de voeten en is sociaal en geestelijk ingekaderd in een vast geheel.” Dus ware nieuwsgierigheid kan alleen maar bij de katholieke kerk uitkomen? Dat kun je niet menen natuurlijk. De nieuwsgierige gaat dus op zoek naar een gespreid bedje waar een stelsel van normen en waarden, axioma's en dogma's op hem ligt te wachten. Jouw nieuwsgierige, M., is niet op zoek naar waarheid maar naar zekerheid.

In feite maak ik het mijzelf veel moeilijker want ook ik ben een nieuwsgierige, die zijn eigen bestaan louter als een toevalstreffer van jewelste beschouwt en die toch op een of andere manier het gevoel wil hebben dat zijn leven zin heeft. Mijn leven heeft zin, daarvan ben ik overtuigd, maar ik ben er even vast van overtuigd dat je in die zinsbeleving niet bescheiden genoeg kunt zijn. Spiritualiteit, mystiek, metafysica of transcendentie zijn voor mij geen begaanbare weg, het zijn schijnwerelden die nergens op gestoeld zijn, geen basis hebben die je als een common ground zou kunnen zien. Maar waar het me nu om gaat is dit: ik maak het mijzelf veel moeilijker dan de gelovige, ik moet het stellen zónder zekerheid of vaste grond onder de voeten.”

Raadsel

Terug naar Vervoort, die op zijn faculteit op zoek is naar een “infrastructuur voor mysterie”. Jawel, dit staat er echt. Wat dit met duurzaamheid van doen heeft is mij een raadsel. Sterker nog, je kunt de vraag stellen of Vervoort nog wel wetenschap bedrijft. Voor mij is dit, inderdaad, voodoo. Vervoort is op zoek naar een samenleving waarin het wonder van het leven een centrale plaats krijgt, in al zijn diverse belevingen. Ik meen dat daarvan ook in mijn leven meer dan duidelijk sprake is. Maar bij mij komt er geen splinter spiritualiteit aan te pas. Belangrijker echter vind ik de vraag of deze benadering van Vervoort op een of andere manier zou kunnen leiden tot een narratief waarmee we ons kunnen verweren tegen het groeiende fascisme van deze moderne tijd. In ieder geval in zijn artikel in de NRC vermeldt Vervoort helemaal niets wat daarop zou kunnen duiden.

Ook de opmerking van Vervoort dat zelfs de atheïst uit de voeten zou kunnen met zijn definitie van spiritualiteit is volkomen uit de lucht gegrepen. Hij doet ook geen enkele moeite om die bewering te onderbouwen. In mijn leven is de nieuwsgierigheid de drijvende kracht geworden. En natuurlijk heeft het ook mij de nodige moeite gekost om niet langer te vragen naar het waarom maar eerst en vooral naar het hoe. De kerkvader Augustinus moest in zijn *‘Belijdenissen’* niets hebben van nieuwsgierigheid. We moesten het in zijn visie doen met ‘God’ als het antwoord op alle vragen. Nieuwsgierigheid leidde naar zijn overtuiging enkel tot ketterij. Kijkt u maar naar de boeken die ik de afgelopen jaren in De Vrijdenker besprak, ze gaan vrijwel zonder uitzondering over die nieuwsgierigheid. Het vermogen van Homo sapiens zijn wereld te doorgronden loopt synchroon met, is direct evenredig aan zijn vermogen diezelfde wereld te vernietigen. We doen alletwee, in hetzelfde tempo en met dezelfde verbetering. Dat maakt homo sapiens tot een beklagenswaardige soort. Toch heeft de mens een immense prestatie geleverd met het ontsluiten van de geheimen van het leven, we hebben de werkelijk-

heid in belangrijke mate op onszelf bevochten. Maar vermoedelijk is wat wij nu weten, nog maar een schijntje vergeleken bij wat er te weten valt. Met andere woorden: we hebben nog een heel lange weg te gaan. Wat een genot dat we onze nieuwsgierigheid nog lang niet hebben kunnen bevredigen. Waarom zou ik gebruik maken van spiritualiteit om tot het leven door te dringen? Ik zou dat een zwaktebod van jewelste vinden. En met wetenschap heeft het natuurlijk helemaal niets van doen.

‘Ook maar een mening’

Overal staan de messiassen klaar om het volk te misleiden, we zijn sluipenderwijs het Walhalla van de kunstmatige intelligentie binnengerommeld en ofschoon de schier eindeloze voordelen daarvan niet overschat kunnen worden, zullen we uiteindelijk verzwolgen worden door het Kwaad dat deze vorm van intelligentie strikt ten eigen voordele weet te benutten. Zwartgallig? Zal best maar ik zie niet in hoe deze moderne mens die niets liever wil dan bedonderd te worden en te bedonderen, die een wetenschappelijk feit degradeert tot ‘ook maar een mening’, die de onderbuik een beter richtsnoer vindt dan verstand en rede, ik zie niet in hoe deze mens nog tot bezinning komt. Het lijkt wel alsof we allemaal in een achtbaan stappen terwijl we weten dat in die ene bocht naar links na de derde loop een paar cruciale bouten verwijderd werden door onze Beëlzebub, de deep faked impersonificatie van Mammon. Wij zijn lemmingen, blind rennend op weg naar het graf dat de roofkapitalisten voor ons groeven.

Vinden we de weg naar gezond verstand terug? Alleen de toekomst weet dat. Hoe we daar geraken? Zegt u het maar. Ik weet het ook niet maar wat ik wel weet is dat de weg die Vervoort voor ons in petto heeft te zot voor woorden is. Ik vind hem een warhoofd en bepaald geen wetenschapper.

Laat de strijd voor emancipatie een taak van de vrijdenkers zijn

door *Maarten Gorter*

Typierend voor vrijdenkers is het streven naar zo veel mogelijk autonomie over het eigen lichaam. Vrijdenkers laten zich niet een dogmatische leefregel van een religie opleggen die deze autonomie van hen afneemt. Vrijdenkers kunnen trots zijn op de rol die zij hebben gespeeld in het politieke debat over het zelfbeschikkingsrecht, of het nu inzake abortus, euthanasie of besnijdenis is. Uiteraard heeft dit denken er ook toe geleid dat de vrije keuze om zelf te bepalen met wie je een relatie aangaat een speerpunt is geworden van De Vrije Gedachte. In hoeverre de emancipatie van transgenders iets is waar vrijdenkers voor moeten strijden is meer controversieel; lees Martin Harlaars artikel: "*LHGBTIQA+ een fictieve gemeenschap met een enorme invloed, tot in het klaslokaal*" dat verscheen in De Vrijdenker 1-2025. Hier kwam reactie op van Hans de Vries die in het vorige nummer een stuk schreef met de titel: "*Preuts puriteins gedachtegoed als uitgangspunt nemen is teruggaan in de tijd*".

In tegenstelling tot homo-emancipatie, waar ruime consensus over is dat vrijdenkers zich daarvoor moeten inzetten, is de transgenderdiscussie nog niet afgerond, ook niet onder vrijdenkers. Er zijn uiteraard ook mensen uit andere groepen die zich inzetten voor LGBT+ emancipatie, zelfs liberale kerken. Er is echter nu een organisatie opgestaan die zich wil inzetten voor LGBT+ emancipatie waar je niet van zou verwachten dat die maatschappelijk een stelling neemt: de Rechtspraak (Justitie). Behoorlijk verrast was ik door het perscommuniqué (1) dat de website 'de Rechtspraak' publiceerde op 8 februari jl.; daar stond in dat het gerechtshof Amsterdam, rechtbank Amsterdam en rechtbank Midden-Nederland gaan meevaren met een boot tijdens Canal Pride Amsterdam.

Het eerste waar ik aan dacht was: de rechtbank is er voor waarheidsvinding, wat heeft dit daarmee te maken? In het perscommuniqué staat: Pride is een viering van diversiteit, gelijkwaardigheid en liefde; ik zie niet goed wat deze woorden met de taak van de Rechtspraak te maken hebben, een gezin terugsturen naar het land van afkomst omdat zij geen recht op verblijf hebben is niet heel liefdevol maar soms wel een uitspraak die een rechter moet doen. Er stond verder in het perscommuniqué dat in de Grondwet is verankerd dat iedereen gelijk is en gelijke behandeling verdient (...) en dat de missie van de Rechtspraak is om de rechten en vrijheden van een ieder te beschermen. Dat klinkt allemaal heel mooi, maar waarom moet nu juist de Rechtspraak dit op een activistische manier tot uiting brengen? Dat lijkt meer de taak van politieke en maatschappelijke organisaties. Naast dat het activistisch overkomt is het nog problematischer dat de Pride ook politieke stellingen inneemt en participatie van de Rechtspraak tijdens de Pride zou het idee kunnen geven dat zij deze steunt. Kan de rechtbank straks nog wel als neutraal gezien worden als een LGBT+ organisatie een

proces begint tegen een aartsconservatieve kerk of organisatie?

De rechtbank hoort boven de partijen te staan en geen kant te kiezen, vandaar ook de toga. Juist omdat de rechtbanken in Nederland vaak beslissingen hebben genomen die in het voordeel waren van LGBT+ gemeenschap (denk aan het goedkeuren van het ontslag van een weigeraar), lijkt het mij onverstandig om dit op het spel te zetten. Iedere aartsconservatieve kerk of partij als de SGP gaat dit nu tegen de rechtbank gebruiken als een uitspraak in hun nadeel is. Kritiek kwam er ook van de conservatief-rechtse website NieuwRechts (2) die vragen stelde aan de Rechtspraak over wat dit gaat betekenen voor de onafhankelijkheid van rechters. De Rechtspraak reageerde in het NieuwRechts artikel met de garantie dat rechters onpartijdig blijven maar merkte wel op dat de Rechtspraak wel degelijk een "maatschappelijk standpunt kan innemen". Ik ben het hier volledig mee oneens, zoals eerder vermeld is dit hun taak niet. Verder vind ik het beroep op de Grondwet vreemd, daarin staat ook het recht op leven, gaat de Rechtspraak straks ook meelopen met de Mars voor het Leven die een pro-life agenda propageert? Al met al een onverstandige beslissing van de Rechtspraak, als je voor homo-emancipatie bent, laat het streven daarnaar dan maar over aan de homo's en de vrijdenkers.

1 <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Rechtbanken/Rechtbank-Amsterdam/Nieuws/Paginas/Gerechtshof-Amsterdam-rechtbank-Amsterdam-en-rechtbank-Midden-Nederland-doen-mee-met-botenparade-Pride-Amsterdam.aspx>

2 <https://tinyurl.com/4j2syanz>

Het leuke van tirannendoding

door **Anton van Hooff**

Een paniekerig telefoontje: ‘Kun je morgenavond een ziek geworden spreker vervangen?’ ‘Tja, ik kan wel, maar waarover moet ik het dan hebben?’ ‘Tirannenmoord, want dat is met die dictators in de wereld heel actueel.’

Postume eer voor tirannendoder

Dus ben ik mijn voordracht begonnen met 13 juni 2024, toen Donald Trump ‘op een oor na’ slachtoffer van een aanslag werd. Natuurlijk stroomden indertijd de officiële betuigingen van medeleven over van krokodillenransen. Ik vroeg me bij die gelegenheid wel af of onder een hersteld ‘Democratisch’ bestel Thomas Matthew Crooks ► ooit een standbeeld zou krijgen als aspirant-tirannendoder, zoals Von Stauffenberg postuum is geëerd in het Berlijnse Bendlerblock waar hij op de avond van 20 juli 1944 is doodgeschoten.

De Kreisauer Kreis, de groep intellectuelen met wie hij in verbinding stond, delibereerde eindeloos over de toelaatbaarheid van ‘Tyrannenmoord’. Het begrip was de leden vanuit hun degelijke gymnasiale opleiding vertrouwd. Ten slotte sprak de theoloog Dietrich Bonhoeffer het beslissende woord: men mocht erop hopen dat de goede god de schuld over de moord zou afstrepen tegen de vele moorden die werden voorkomen: ‘Schuldübernahme’ noemde hij dat, zoals Jezus de schuld van de zondige mensheid had overgenomen. Ach, je kunt met theologie alle kanten op.

Paulus sprak

In de bijbel gepokte en gemazelde christenen hadden het moeilijk met het ombrengen van een despoot, want Paulus had gezegd: ‘Iedereen moet de autoriteit van het bevoegd gezag erkennen, want er is geen gezag dat niet van God komt; ook het huidige gezag is door God ingesteld. Wie zich tegen dit gezag verzet, verzet zich dus tegen de orde die God heeft bepaald, en wie dat doet roept zijn veroordeling over zich af.’ (*Brief van Paulus aan de Romeinen* 13:1-2 in de Nieuwe Bijbel-Vertaling van 2021).

De oude Statenvertaling geeft het Grieks met ‘onderworpen’ getrouwelijker weer: ‘Alle ziel (*psychè=individue*) zij den machten, over haar gesteld, *onderworpen*; want er is geen macht dan van God, en de machten, die er zijn, die zijn van God geordineerd. Alzo dat die zich tegen de macht stelt, de ordinantie van God wederstaat; en die ze wederstaan, zullen over zichzelf een oordeel halen.’

Nog voor sommige leden van de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk was het woord van Paulus het argument – of alibi? – om tijdens de Bezetting niet tegen het Duitse bewind in verzet te gaan, want zelfs dit verfoeilijk gezag was immers van godswege. Zij hielden zich aan de gevestigde christelijke opvatting dat tirannicide onder geen beding gewettigd was.

Waarschijnlijk was Paulus’ richtlijn indertijd ingegeven door opportunisme: christenen werden ervan verdacht niet loyaal tegenover het Romeinse gezag te staan. Maar Paulus bond hen op het hart zich heel anders op te stellen dan die weerspannige Joden. Zoals het zo vaak gaat met door de gelegenheid ingegeven regels, werd gehoorzaamheid aan de overheid een christelijke plicht. Verzet, laat staan moord, was uit den boze.

Christelijke verwerping van tirannenmoord

De middeleeuwse theologisch filosoof Thomas van Aquino bevestigde die houding. Als het gezag tiranniek was, kon god daarmee weleens de gelovigen op de proef willen stellen. Ook Dante conformeerde zich aan de verwerping van tirannenmoord. In zijn *Hel* verslindt aartsduivel Lucifer naast Judas de moordenaars van Caesar, Brutus en Cassius.

In alle woelingen van zijn tijd verklaarde hield ook Erasmus vast aan de oude regel. In de *Parafrase van de eerste brief van Paulus aan Timotheüs* geeft Erasmus een uitwerking van Paulus’ tekst ‘Bid voor alle koningen en gezagsdragers, opdat we rustig en ongestoord kunnen leven.’ (1 Tim.2:2.). Van hen, ook al zijn het heidenen, mogen we een vreedzaam bestaan verhoppen dat ons in staat stelt de christelijk deugden te beoefenen. ‘Daarom dienen vorsten niet schandelijk te worden geveleid,

maar ook niet opstandig te worden weerstaan.’

Het wekt geen verwondering dat Erasmus in zijn uitwerking van Paulus’ brief aan de Romeinen volledig de vermaning onderschrijft dat men zich aan het door God aangestelde gezag dient te onderwerpen.

Tegen het einde van de zestiende eeuw, 1590, bespreekt Justus Lipsius in zijn *Politica* dat er twee mogelijkheden zijn om van tirannie af te komen: ‘Vander der werelt te helpen, of te verdragen’. Doorkneed in de klasieken weet Lipsius dat de Grieken bij toepassing van de eerste methode, moord, goddelijke eer bewezen aan tirannendoders. ‘Maar nochtans ick houde het tweede beter’. Dat is wijzer en ook vaker gunstiger voor het algemeen belang. Het is onwijs niet te respecteren dat koningen door God zijn aangesteld. Een vorst te vermoorden is dan ook ‘sorgelick’. Bovendien volgen er gewoonlijk ‘partyschappen, tweedrachten ende inlantsche oorlogen’. Daarom is het ‘gedooghsaemheyte’ te verkiezen.

Het alibi van bijbel en klassieken

Ondertussen was in de zestiende ‘de tirannie – ook moorddadig - verdrijven’ gangbaar geworden, gelegitimeerd door christelijke zegslieden, zoals door Beza, de opvolger van Calvijn in Genève. Het Oude Testament bood hem het voorbeeld van Judith, die Holophernes de hals afsneed. De Grieken eerden terecht hun tirannendoders en de moord op Caesar was gerechtvaardigd. Hier

grijpt de humanist, die Beza ook was, terug op de klassieke oudheid.

Daar gold tirannenmoord als daad van nobel burgerschap. Deze opvatting was onomstreden zoals blijkt uit de retorische oefeningen waaraan jongens van goeden huize werden blootgesteld. Hun werden conflicten voorgelegd, *controversiae*, waarbij ze een van partijen moesten vertegenwoordigen. Kampioenen in de retorica demonstreerden hun meesterschap in voorstellingen, zogeheten *declamationes*.

Compleet uitgewerkt bestaat een *controversia* uit een korte schets van het juridische dilemma, gevolgd door pleidooien. De voorgelegde zaak is vaak van een vermakelijke gezochtheid, die als plot van een toneelstuk of detective niet zou misstaan. Maar tirannendoding zelf staat nooit ter discussie

Simpel voorbeeld:

(*wet*) Voor een tirannendoder worde een beeld in het gymnasium geplaatst.

(*andere wet*) Een vrouwenbeeld worde niet in het gymnasium geplaatst (*het gymnasium is immers een manendomein!*)

(*geval*) Een vrouw doodt de tiran.

Oefenzaken

Wat nu volgt is een greep uit vaak groteske gevallen, waarin het lofwaardige van tirannendoding buiten kijf staat.

Door de tiran gefolterd omwille van haar man

Bij deze 'zaak' dreigt een vrouw het slachtoffer te worden van de onvoorwaardelijke trouw aan haar man. Een vrouw, door een tiran gefolterd of zij soms wist van de (*voorgenomen*) tirannendoding door haar man, volhardde in haar ontkenning. Later doodde haar echtgenoot de tiran. Hij scheidde van haar op grond van haar onvruchtbaarheid: ze had binnen vijf jaar geen kind gekregen.

Het proces gaat over ondankbaarheid.

Wat ten gunste van de vrouw werd aangevoerd, is opgetekend door Seneca de Oudere, vader van de bekende filosoof Seneca. Van Cordoba was hij met zijn drie zonen naar Rome getrokken om hen daar onder de hoede van de beste leraren te stellen en zelf volop te genieten van de staaltjes van argumentatiekunst, die beroemde retoren ten beste gaven.

In dit geval voerden ze voor de vrouw aan dat het maar goed was dat ze onder een tirannie geen kinderen had gekregen. Anders waren die gefolterd en had ze haar man verraden. In het algemeen waren onder een schrikbewind, waarin vrouwen naar het gevang werden geslept en meisjes verkracht, vrouwen zonder kinderen er het beste af. Sommige vrouwen pleegden abortus, anderen voorkwamen bevruchting... 'heb jij, ondankbare man, dan geen medelijden met je vrouw die door de folteringen is afgemat?' ... 'Kan ze na vijf jaar geen kinderen krijgen?' ... 'Is haar onvruchtbaarheid niet het gevolg van de slagen die de tiran op haar buik liet slaan?'

Van de andere kant werd aangevoerd dat hij door de tiran te doden wraak had genomen voor wat zijn vrouw had moeten ondergaan.

Het *praemium*, dat normaal gesproken uit een eerbewijs bestond, in het bijzonder het toekennen van een standbeeld, wordt in de retorische oefeningen voorgesteld als het mogen doen van een wens.

Stiefzoon tirannendoder

(*kwestie*) Beloning voor tirannicide.

(*bepaling*) het zij toegestaan de beloning (*aan een ander*) af te staan.

(*geval*) Een man die een stiefmoeder had, doodde de tiran. Hij stond de beloning aan zijn stiefmoeder af. Die eiste huwelijk met de stiefzoon. Ze betwisten elkaar het recht wie mag tegenspreken, d.w.z. de eis bestrijden, de echtgenoot of de stiefzoon.

(*commentaar*) Dat stiefmoeders de zoon van hun echtgenoot uit een vorig huwelijk begeerden, is in de antieke verhoudingen goed te begrijpen: de hertrouwende man was namelijk vaak op leeftijd, zijn nieuwe vrouw van de generatie van haar stiefzoon. Bij alle gekkigheid verschaffen de retorische oefenstukken zo ook gegevens over de sociale verhoudingen.

Als een vrouw bij een tiran moest komen, wist iedereen wat haar te wachten stond. Al bij Herodotos lezen we wat een pleiter voor de democratie tegen de tiran aanvoert: 'Het allerergste ga ik nu zeggen. De traditionele rechten gooit hij omver, hij schendt vrouwen en doodt mensen zonder vorm van proces.'

Tirannendoder in vrouwenkleding

(*kwestie*) Beloning voor tirannendoding. Een broer zag in de wellust van de alleenheerser een mogelijkheid voor een list.

(*geval*) Toen een tiran bevolen had de zus van iemand naar de burcht te brengen, ging de broer op in het gewaad van zijn zus en doodde de tiran. In hetzelfde gewaad stelde de magistraat aan hem bij wijze van beloning een standbeeld op. Die wordt nu beschuldigd van smaad.

(*commentaar*) Een pestilentie gold in de oudheid als het teken van een goddelijke vloek, die alleen door een mensenoffer afgewend kon worden. Iemand die zich vrijwillig voor het algemeen heil opofferde, werd postuum geëerd door een bijzetting op het centrale plein, terwijl graven normaal buiten de stad lagen. Maar dan is er deze casus:

(*wet*) Wie een tiran heeft gedood, worde op het forum begraven.

(*geval*) Bij een pestilentie is (*door het orakel*) geantwoord dat de tiran gedood diende te worden. Nu doodde hij zichzelf. Zijn verwanten eisen dat hij op het forum wordt bijgezet.

(*commentaar*) Het was dus de tiran zelf die de vloek over het land, zich uitend in de plaag, wegnam, een daad van opperste toewijding, als een 'autotyrannicida'. Maar hij was ook een vervloekte despoot geweest.

Arts tirannendoder

(*kwestie*) Beloning voor tirannendoding. Artsen betwisten elkaar het recht op beloning voor tirannenmoord.

(*geval*) Een tiran vatte de verdenking op dat hem vergif was toegediend door de dokter die hij bij zich op de burcht had. Hij folterde hem, maar deze ontkende. Toen liet hij de stadsdokter komen. Deze zei dat hem door zijn collega gif was toegediend, maar dat hij een geneesmiddel zou geven. Hij gaf een beker, na het drinken waarvan de tiran meteen stierf. De beide dokters betwisten elkaar de beloning.

Weer iets anders: mag een tiran in een heiligdom worden gedood? Nog bizarder: had Thrasyboulos, die -404 een einde maakte aan het bewind van 'de dertig tirannen' in Athene, recht op een dertigvoudige beloning?

Retorische persiflage

Er is gelukkig iemand die al in de oudheid de draak heeft gestoken met al die baarljke nonsens, Loukianos van Samosata (ca. 125-ca.180). Hij was de Syriër die zo zich perfect in de Griekse taal en cultuur integreerde, dat hij ermee kon spotten. Hij schreef *Tirannendoder*, een werkje dat oogt als een *declamatio*. De casus getuigt van de fantasie waarover retoren rijkelijk beschikten: een man weet zich met geweld toegang te verschaffen tot de burcht van een tiran om hem te doden. Als hij die niet aantreft, doodt hij maar diens zoon en laat het zwaard in het lichaam achter. Als de tiran thuiskomt, vindt die het lijk van zijn zoon, trekt het zwaard eruit en steekt zich dood.

De aanslagpleger stelt nu dat het doden van de zoon hem recht geeft op de beloning voor tirannicide. ‘Bescheiden’ eist hij voor de tweevoudige doding slechts één beloning op. Door de zoon te doden, gevolgd door de zelfdoding van de vader, had hij de gemeenschap niet alleen van de bestaande tirannie bevrijd, maar ook van de toekomstige. Eigenlijk was de energieke zoon nog tirannieker dan de al bejaarde vader. Hij hield het garnizoen in stand, intimideerde de slachtoffers van de onderdrukking, slachtte hen die verzet boden doelbewust af, deed knapen en meiden geweld aan en vertrapte de heiligheid van het huwelijk. Dit alles samen met moord, verbanning, confiscatie, foltering en wreedheid, getuigde van de driestheid van een soort Baby Doc na Papa Doc.

Toen de tirannendoder de jongeman had gedood, liet hij, naar zijn zeggen, bewust het zwaard in de zoon achter. ‘En nu sta ik voor u en breng democratie mee.’

Maar de tegenpartij beweerde dat hij niet voldeed aan de wettelijke voorwaarden voor het erbetoon in de vorm van een standbeeld; hij had immers niet eigenhandig de tiran gedood.

De tirannendoder beroemt zich er ten slotte op de dood van de oude tiran nog smartelijker te hebben gemaakt door hem het verdriet over zijn vermoorde zoon te bezorgen.

Erasmus en Thomas More hebben het geschrift – terecht – als persiflage opgevat. Als literair vermaak hebben ze in 1506 er alle twee een Latijnse vertaling van gemaakt en om het spel compleet te maken, stelden ze ook het tegenpleidooi op.

Erasmus volgde hierbij getrouwelijk het model van de antieke *declamationes*. De eiser maakte geen aanspraak op een beloning, want alleen door toeval pakte zijn aanslag goed uit. Hij voldeed niet aan de drie vereisten die de wet stelde: bedoeling, middelen en resultaat.

Na dit ‘klassieke’ vermaak een ernstig woord over despotie. Timothy Snyder, auteur van het gruwelijke en meesterlijk *Bloedlanden* over de ‘competitie’ in massamoord van Hitler en Stalin, gaf in 2016 onder Trump I in *On Tyranny 20 lessen uit de twintigste eeuw* adviezen voor het bestrijden van despotisme. Met een bewonderenswaardige beheerstheid fileert hij tegenwoordig Trumps dictatuur in wording (in video’s op het internet te vinden).

Zie verder mijn *Tirannenmoord. Van Caesar tot Hitler*, Omniboek 2021 (alleen nog antiquarisch of als e-book te krijgen)

Monument op de binnenhof van het Bendlerblock ter ere van de mannen van 20 juli 1944 (eigen opname)

In Dantes Inferno verslindt Lucifer Judas tussen Brutus en Cassius

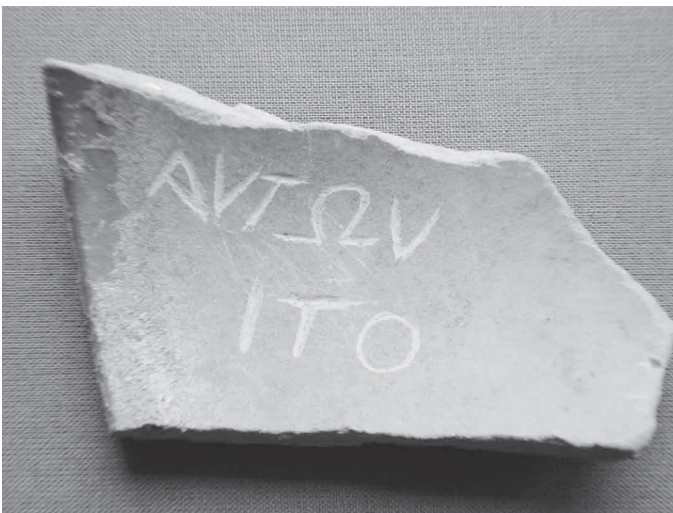
Middeleeuwse afbeelding van de moord op Caesar: Brutus 2x, diens vrouw Porcia, die uiteindelijk gif neemt, 2x, Cassius en Caesar met anachronistische koningskroon

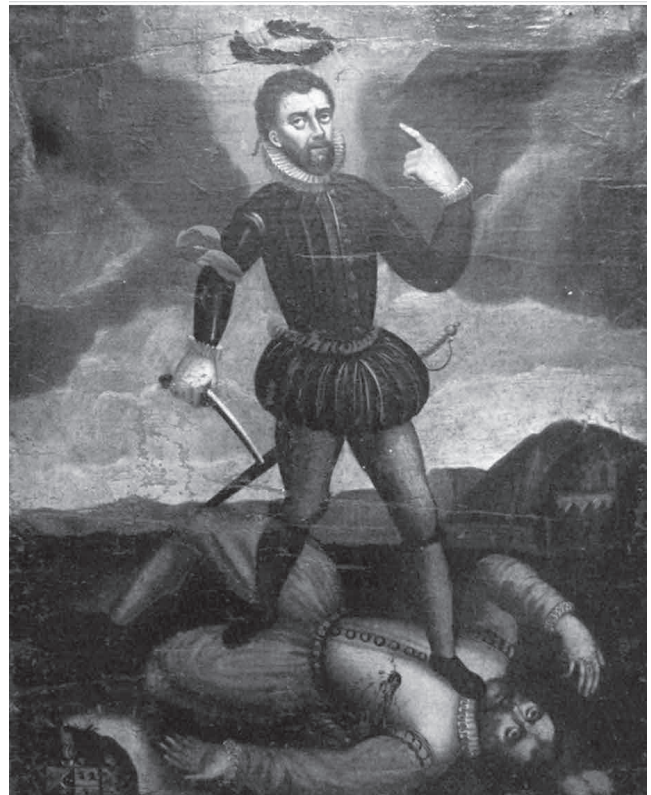
De oudere Aristogeiton (met baard) en zijn liefdesknaap Harmodios als tirannendoder; gipsen kopie van de marmeren kopie in het Nationaal Archeologisch Museum van Napels, die weer een kopie is van het verloren gegane bronzen origineel dat ooit op de Atheense agora stond.

Ostraka van het Atheense schervengericht, bedoeld om een potentiële tiran door verbanning buitenspel te zetten

Na een werkcollege over de Atheense democratie van studenten gekregen: ANTÓN ITO: A. moet gaan

Balthasar Gerards vertrappt de tiran Willem van Oranje en ontvangt de martelaarskroon

In tongen spreken: een hemels fenomeen of primitief gebrabbel?

door *Eelko de Vos*

Eén van de vreemdste en meest irrationele religieuze rituelen die tot op de dag van vandaag worden beoefend, is het zogenaamde ‘spreken in tongen’ of glossolalie. Het is een praktijk waarbij gelovigen in een trance-achtige staat onsamenhangende klanken uitstoten, vaak onder luid gejuich van een opgezwepte menigte. Volgens de beoefenaars is dit een goddelijke gave, een direct kanaal naar de Heilige Geest. Volgens wetenschappers en rationeel denkers is het niets meer dan een sociaal aangeleerde vorm van zelfmisleiding.

De geschiedenis van glossolalie: van apostelen tot YouTube-coaches

Het fenomeen wordt door christenen vaak teruggevoerd op het Bijbelse Pinksterverhaal in het boek Handelingen, waarin de apostelen plotseling in vreemde talen spraken, zogenaamd door de Heilige Geest bezielde. In de vroege eeuwen van het christendom werd glossolalie door sommige sekten beoefend, maar het verdween grotendeels uit de mainstream totdat de pinksterbeweging het begin 20e eeuw opnieuw omarmde.

Vandaag de dag zien we een explosie van charismatische kerken, vooral in de Verenigde Staten, Afrika en Latijns-Amerika, waar ‘in tongen spreken’ een centraal ritueel is. Ook in Nederland zijn er honderden religieuze gemeenten en kerken die zich in het weekend overgeven aan spraakwatervallen waar geen touw aan vast te knopen is. En alsof dat nog niet absurd genoeg is, zijn er nu zelfs sociale media-influencers die tutorials geven over hoe je deze ‘goddelijk geïnspireerde’ klanken kunt nabootsen. Een gave van de Heilige Geest die je gewoon op YouTube kunt leren – hoe goddelijk is dat?

Wat zegt de wetenschap?

Glossolalie is uitvoerig onderzocht door neurologen, psychologen en taalkundigen. De conclusie is consistent: het heeft niets met echte taal te maken. Het is een vorm van ritmisch, herhalend gebrabbel zonder grammaticale structuur of semantische betekenis. Onderzoek toont aan dat de klanken die mensen maken tijdens glossolalie sterk worden beïnvloed door hun moedertaal. Een Engelstalige spreker zal bijvoorbeeld nooit plotseling Aziatische toon-

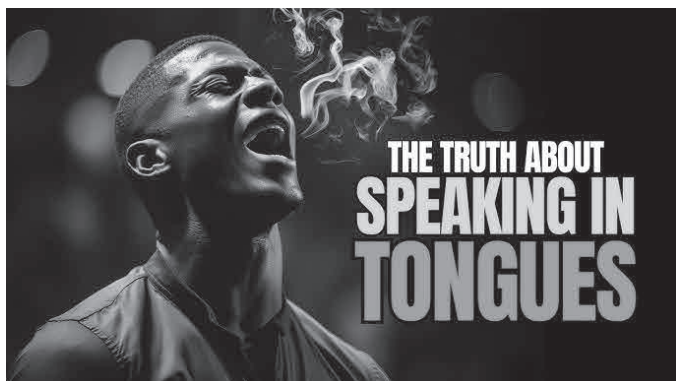
Icoon met de Moeder van God en de apostelen die vervuld zijn van de Heilige Geest, wat (in kleur beter) te zien is aan de tongen boven hun hoofden (Handelingen 2:3). Zie ook 1 Korinthiërs 14.

hoogtes of Afrikaanse klikgeluiden in zijn ‘tongen’ gebruiken.

Neurologische scans laten zien dat tijdens glossolalie de taalgebieden in de hersenen juist minder actief zijn dan bij normale spraak, terwijl emotionele en motorische gebieden juist worden geactiveerd. Dit suggereert dat het een geconditioneerd automatisme is, waarbij de gelovige de controle over rationele taalproductie uitschakelt ten gunste van een door de omgeving aangemoedigde trance.

De sociale functie van glossolalie: extase als groepsmechanisme

Waarom doen mensen dit dan? Als het geen echte taal is, en als de wetenschap duidelijk stelt dat er geen bovennatuurlijke invloed is, waarom blijft deze praktijk voortbestaan? Het antwoord ligt in de psychologie van groepsgedrag. Glossolalie vindt vrijwel altijd plaats in een sociale context waarin emotionele opwinding wordt opgevoerd door muziek, herhalende gezangen en een verwachtingsvolle gemeenschap. Het individu verliest zich in de collectieve ervaring, vergelijkbaar met hoe mensen in andere culturen in trance raken tijdens sjamanistische rituelen.

Daarnaast speelt status een rol. Binnen pinkster- en charismatische gemeenschappen wordt glossolalie vaak gezien als een teken van 'uitverkiezing' of 'spirituele rijpheid'. Wie in tongen spreekt, wordt erkend als iemand die een bijzondere connectie heeft met het goddelijke. Dit creëert een sterke sociale prikkel om mee te doen, ongeacht of men werkelijk 'geloofd' is in de echtheid ervan.

Van heilige gave naar goedkope truc

De ontmaskering van glossolalie als een sociaal en psychologisch fenomeen zou voldoende moeten zijn om het naar de prullenbak van irrationele overtuigingen te verwijzen. Toch blijven miljoenen mensen zich eraan overgeven. In sommige kringen wordt het zelfs onderwezen als een aan te leren vaardigheid. Er bestaan boeken, workshops en zelfs betaalde cursussen waarin men leert 'de klanken te laten stromen' en 'het denken los te laten'. Dit alleen al bewijst de absurditeit: als het werkelijk een spontane gave van de Heilige Geest was, waarom zouden mensen het dan moeten leren?

Conclusie: religieus theater vermomd als mystiek fenomeen

Glossolalie is niets meer dan een eeuwenoud fenomeen dat door de wetenschap volledig is verklaard, maar dat in religieuze kringen standhoudt omdat het emotioneel bevredigend en sociaal lonend is. In een wereld waarin we steeds meer weten over taal, neurologie en groepspsychologie, is het ronduit lachwekkend dat miljoenen mensen nog steeds geloven dat onsamenhangend gebrabbel een directe lijn naar een goddelijke entiteit is.

In werkelijkheid is het een demonstratie van hoe religie de menselijke neiging tot conformisme en zelfillusie uitbuit. Als dit de 'hemelse taal' is, dan is het godendom al net zo incoherent als zijn volgers.

Religion for Breakfast's presentatie over Glossolalie:
<https://www.youtube.com/watch?v=uf3kR6gZC0A>

Van twee studenten van de Hogeschool voor Toegepaste Filosofie (waar Floris van den Berg doceert) hebben wij artikelen voor ons blad ontvangen. Verderop vindt u een stuk over de rechtspositie van schimmelnetwerken; eerst drukken wij hieronder een theïstisch betoog af. We willen daar geen gewoonte van maken (in ons vorige nummer kon u al een theïstisch artikel van A.T. Bokkers lezen)

maar we hebben hierbij overwogen dat het een reactie is op een deel van een boek van onze voorzitter en dat het enkele klassieke argumenten voor het christelijk geloof keurig verwoordt en daarmee lezers - u misschien? - zou kunnen inspireren tot het geven van commentaar.

Redactie.

Recalcitrant heruitgedaagd: de zwakke fundamenteën van atheïsme

door **Jerome Maridjan**

Een filosofische uitdaging

Al voor de zoveelste keer: wat een prachtige opdracht, Floris van den Berg: een kritisch essay schrijven n.a.v. vijf stukken uit je boek *Recalcitrant*. Toch moet ik iets bekennen. Ik heb deze opdracht omgebogen, geïnspireerd door het lezen van dat boek. Tijdens het doorbladeren van de hoofdstukken bleef ik hangen bij een passage die ik zowel intrigerend als uitdagend vond: hoofdstuk 20, getiteld "Academisch atheïsme." Dit stuk heeft me aangezet tot het schrijven van een essay waarin ik een poging doe om je een ander perspectief te laten zien, terwijl ik tegelijkertijd een normatief standpunt inneem. Met deze poging wil ik de gereedschappen die ik binnen dit vak en de afgelopen drie jaar heb ontwikkeld, inzetten tegen een filosoof van jouw kaliber.

Het fundament van uw atheïstisch wereldbeeld

Volgens hoofdstuk 20 van uw boek presenteert u een sterk fundament voor uw overtuigingen over geloof, atheïsme en de ruimte daartussen. Uw centrale stelling is dat wetenschappelijke kennis de enige betrouwbare vorm van kennis is. Wetenschap is gebaseerd op rationaliteit, redelijkheid en empirisme en laat geloof buiten beschouwing. U versterkt uw standpunt door te benadrukken dat niet alleen de natuurwetenschappen, maar ook vakgebieden zoals geschiedenis, sociale wetenschappen en geesteswetenschappen serieus genomen moeten worden. Hoewel deze disciplines minder mogelijkheden hebben voor laboratoriumexperimenten, baseren ze zich nog steeds op redelijke en rationele methoden – en dat is cruciaal. Zelfs wanneer direct bewijs niet altijd voorhanden is, blijft de wetenschap streven naar de meest betrouwbare kennis op basis van het best beschikbare bewijs.

Geloof daarentegen houdt in dat men iets voor waar aanneemt zonder daarvoor bewijs te hebben. Niet alleen ontbreekt empirisch bewijs (of zelfs aanwijzingen die naar bewijs zouden kunnen leiden), maar er zijn ook geen rationele argumenten die het theïsme ondersteunen. Sterker nog, wanneer gelovigen gevraagd worden om bewijs voor het bestaan van God, wordt vaak geantwoord dat God zulke unieke eigenschappen heeft dat hij per definitie niet bewezen kan worden. Dit argument is vergelijkbaar met beweren dat mijn denkbeeldige, alwetende en vliegende tandenborstel die stil ligt als iemand anders de badkamer binnenloopt bestaat, simpelweg omdat ik dat geloof en omdat zijn bijzondere eigenschappen hem onbewijsbaar maken.

Ten slotte stelt u dat religie nooit het normatieve domein mag bepalen. Filosofie behoort zich hiermee bezig te houden, omdat zij zich houdt aan de spelregels van rationaliteit en redelijkheid. Gelovigen stellen soms dat iets goed is, simpelweg omdat hun geloof dat voorschrijft. Maar zonder rationele en morele argumentatie is dat onvoldoende om te bepalen of iets werkelijk goed is.

Ik moet eerlijk toegeven dat het fundament dat u heeft gelegd sterk is. Uw argumentatie is zorgvuldig opgebouwd en goed onderbouwd. Toch meen ik dat er enkele zwakke plekken in dit fundament te vinden zijn. In het volgende deel zal ik proberen deze kwetsbaarheden bloot te leggen en te laten zien waar uw redenering mogelijk tekortschiet.

De paradox van het atheïsme

De vraag naar het bestaan van God is onlosmakelijk verbonden met de vraag

naar het ontstaan van het universum. Hoe is alles tot stand gekomen? Is het universum puur door toeval ontstaan? En als dat zo is, hoe is dat toeval dan zelf tot stand gekomen? Of zit er misschien een persoonlijke intelligentie achter?

U stelt terecht dat grote kennisclaims grondig onderbouwd moeten worden. Maar als dat geldt voor de claim dat God bestaat, dan geldt dat ook voor de claim dat er géén God is. Dit brengt mij bij mijn eerste punt: ik durf te stellen dat atheïsten, net als gelovigen, berusten op een wonder dat rationeel, wetenschappelijk en redelijk (vooral nog) niet te verklaren is. Namelijk het idee dat alles uit het niets, puur toevallig is ontstaan. Vaak wordt verwezen naar de Big Bang-theorie als verklaring voor het ontstaan van het universum. Deze theorie beschrijft de evolutie van het universum vanaf een extreem heet en dicht punt, maar doet geen uitspraak over wat eraan voorafging (Hawking, 1988). Dit laat ruimte voor andere theoretische modellen.

Een van deze modellen is dat van kwantumfluctuaties, dat stelt dat het universum spontaan ontstond uit een kwantumfluctuatie in een vacuüm (Krauss, 2012). Dit betekent echter niet dat hiermee de ultieme oorsprong van het universum verklaard is, aangezien het model zelf niet aangeeft waar dat vacuüm vandaan komt.

Een andere theorie is de Hartle-Hawking-toestand, die suggereert dat er geen absoluut begin was omdat tijd een gesloten dimensie is (Hartle & Hawking, 1983). Dit model, gebaseerd op kwantumzwaartekracht, stelt dat de tijd vóór de Big Bang geen klassieke lineaire tijd was, maar een ruimtelijke dimensie. Dit concept vereist een geavanceerd begrip van kwantumzwaartekracht, een gebied dat nog volop in ontwikkeling is. Wat we hieruit kunnen concluderen, is dat er geen enkele bewezen theorie bestaat over hoe het universum exact is ontstaan. Zelfs binnen de wetenschap blijft de oorsprong van het universum een mysterie. Daarom is het irrationeel om de mogelijkheid van God volledig terzijde te schuiven, zonder dat er ook maar enig empirisch bewijs is voor een universum dat puur toevallig tot stand kwam. Hieruit kunnen we ook concluderen dat de aanname dat het universum toevallig is ontstaan zelf een geloofsovertuiging is—een fundamentele overtuiging binnen het atheïstische wereldbeeld.

Mijn tweede punt is dat u een oneerlijke intellectuele eis stelt voor het bestaan van God. U geeft aan dat u rustig

afwacht totdat een wetenschapper overtuigende argumenten formuleert en deze publiceert in *Nature* of *Science*. Dit is echter een strategische zet. Natuurlijk kunnen we geen foto van God maken of hem laten zien met calculaties. Om God om die reden als optie uit te sluiten, is intellectueel oneerlijk. Deze redenering is vergelijkbaar met het eisen van bewijs voor alledaagse subjectieve ervaringen. Zo zou ik u onterecht als onbetrouwbaar kunnen bestempelen, simpelweg omdat u niet kunt bewijzen dat uw smaakpillen daadwerkelijk waarnemen, of dat u tijdens het lezen van dit essay niet in een droom verkeert. U kunt dergelijke zaken niet absoluut bewijzen. Hoewel we smaak kunnen testen, blijft de subjectieve ervaring van smaak iets wat wetenschap nooit volledig kan bewijzen, maar u kunt wél kijken naar aanwijzingen die ondersteunen dat u niet droomt en dat uw smaakpillen functioneren. In het volgende deel zal ik aantonen dat er daadwerkelijk aanwijzingen zijn die pleiten voor het bestaan van God.

Aanwijzingen voor theïsme

Mijn eerste aanwijzing is dat leven van leven komt. De mens heeft nog nooit waargenomen dat leven van non-leven komt (abiogenese). Wél is het zo dat de bouwstenen van leven (aminozuren, suikers etc.) zijn gekomen van non-levende chemische reacties, maar deze dingen leven zelf niet. Tot op heden hebben we uitsluitend waargenomen dat leven voortkomt uit ander leven. In geen enkele wetenschappelijke observatie is het ontstaan van leven uit non-leven bevestigd. Hoewel wetenschap hypothesen heeft over hoe abiogenese zou kunnen werken, blijft het een onbewezen concept. Het is dus niet irrationeel om te concluderen dat leven waarschijnlijk voortkomt uit een levende bron, totdat er bewijs is voor het tegendeel.

Mijn tweede aanwijzing is dat orde voortkomt uit orde. Het klopt dat sommige vormen van orde, zoals kristallen, sneeuwvlokken en golven in zandduinen, spontaan kunnen ontstaan door natuurwetten. Maar functionele, doelgerichte complexiteit, zoals we zien in DNA, vereist in al onze waarnemingen een bewuste bron.

De tweede wet van de thermodynamica stelt dat systemen zonder sturende kracht in wanorde vervallen, niet spontaan complexiteit creëren. Evolutie en natuurlijke selectie kunnen bestaande orde verfijnen, maar verklaren niet de oorsprong van functionele informatie. DNA bevat gecodeerde instructies—een informatiedrager vergelijkbaar met een computerprogramma of een boek. In al onze waarnemingen ontstaat dergelijke doelgerichte informatie enkel uit intelligentie. Tot op heden heeft geen enkel wetenschappelijk experiment aangetoond dat functionele informatie spontaan ontstaat uit chaos. Daarom is het rationeel om te concluderen dat sommige patronen natuurlijk kunnen ontstaan, maar

dat functionele complexiteit een intelligente oorsprong vereist. Totdat bewezen is dat willekeurige processen doelgerichte informatie kunnen genereren, blijft het aannemelijker dat orde voortkomt uit een ordelijke, bewuste bron.

Mijn derde aanwijzing is dat mensen inherent zoeken naar betekenis. Mensen hebben een diepgewortelde drang om betekenis en doel in hun leven te vinden. We zoeken niet alleen naar overleving, maar ook naar waarheid, waarde en zingeving. Dit verlangen is universeel en overstijgt culturen en tijdperken. Maar zonder een hogere, objectieve bron van betekenis—zoals God—zijn alle menselijke doelen uiteindelijk arbitrair. Als het universum puur toevallig is ontstaan en het leven geen intrinsieke waarde heeft, waarom zouden we dan vasthouden aan het idee van betekenis? Waarom zou men het leven verkiezen boven de dood als alles uiteindelijk zinloos is? Atheïstische filosofen zoals Sartre en Camus erkennen dit probleem en stellen dat we zelf betekenis moeten creëren, maar dit is subjectief en tijdelijk. Het biedt geen werkelijke, objectieve waarde aan het bestaan. Het feit dat we op natuurlijke wijze betekenis zoeken, wijst erop dat er iets is om te vinden. Zoals dorst wijst op het bestaan van water, zo wijst onze zoektocht naar betekenis op een diepere realiteit. Daarom is het rationeel om te overwegen dat er een objectieve bron van betekenis bestaat—een God—die ons verlangen naar zingeving fundeert.

Mijn vierde en sterkste aanwijzing is dat morele absolute een morele regelaar vereisen. Dit is, naar mijn inzicht, de fundamentele valkuil van het atheïsme. Mensen hebben een universeel besef van goed en kwaad, ongeacht tijdperk of cultuur. We verafschuwen onrecht, waarden moed en mededogen, en erkennen morele principes die niet simpelweg voorkeuren zijn, maar die we als objectief waar beschouwen. Dit roept een fundamentele vraag op: waar komen deze morele wetten vandaan?

Zonder een objectieve bron van moraal is alles slechts een opinie. Als morele waarden slechts menselijke constructies zijn, dan is er geen fundamenteel verschil tussen genocide en filantropie – beide zijn slechts subjectieve voorkeuren. Zelfs als de meerderheid van een samenleving iets als verkeerd beschouwt, betekent dit niet dat het objectief verkeerd is. Dit probleem wordt duidelijk in ethische systemen die moraal puur baseren op evolutie of sociale consensus: als moraal slechts een product is van biologische en sociale processen, dan is er geen morele waarheid, enkel menselijke afspraken. Maar we handelen niet alsof moraal

subjectief is. We zeggen niet dat slavernij voor ons verkeerd is; we zeggen dat het altijd verkeerd is. We oordelen niet alleen op basis van voorkeur, maar op basis van een morele norm die boven individuele of culturele mening uitstijgt. Dit impliceert een objectieve morele orde, die op haar beurt een objectieve morele regelaar vereist—iets of iemand buiten de mensheid die deze normen fundeert. Atheïsten kunnen betogen dat moraal voortkomt uit evolutie, maar dit leidt tot relativisme. In een puur materialistisch wereldbeeld is moraal een toevallig product van natuurlijke selectie, niets meer dan een evolutionaire overlevingsstrategie. Dit betekent dat als we in een ander soort samenleving waren geëvolueerd, misschien moord of onderdrukking als "goed" werd gezien. Maar dat is absurd—wij erkennen dat bepaalde morele principes altijd gelden, ongeacht omstandigheden of evolutie. Daarom is het rationeel om aan te nemen dat morele objectiviteit een bron buiten de mensheid vereist. Net zoals wetten een wetgever impliceren, impliceren morele wetten een morele regelaar. Zonder een absolute standaard zijn morele oordelen slechts subjectieve voorkeuren, en niemand kan objectief stellen dat iets "goed" of "slecht" is. Alleen een transcendente, morele wetgever—zoals God—kan morele waarden funderen als objectief, universeel en bindend.

Een pleidooi voor het serieus nemen van theïsme

In uw boek stelt u dat religieuze Schriften gelezen moeten worden als fantasy en dat ze strikt niet serieus genomen dienen te worden, laat staan door universiteiten. Ik denk echter dat we religieuze Schriften juist zeer serieus moeten nemen—niet alleen vanwege hun historische en culturele waarde, maar ook vanwege de diepgaande filosofische en morele inzichten die ze bevatten.

Door dit essay heen heb ik geprobeerd te laten zien dat atheïsme, ondanks zijn ogenschijnlijke rationele fundament, zelf steunt op aannames die niet zonder meer bewezen kunnen worden. Zowel het ontstaan van het universum, de oorsprong van leven, de structuur van orde, het verlangen naar betekenis als het bestaan van objectieve moraal wijzen op een dieper onderliggend principe dat niet simpelweg kan worden afgedaan als toeval of menselijke constructie. Waar wetenschap zoekt naar empirische kennis, blijft de vraag naar ultieme oorsprong en betekenis open. Het is niet irrationeel om te overwegen dat er een intelligent principe achter het bestaan schuilt. Misschien is het tijd om de grens tussen wetenschap en geloof niet te verscherpen, maar juist opnieuw te onderzoeken.

Referentielijst

- Hartle, J. B., & Hawking, S. W. (1983). *Wave function of the Universe*. *Physical Review D*, 28*(12), 2960–2975. <https://doi.org/10.1103/PhysRevD.28.2960>
- Hawking, S. (1988). *A brief history of time: From the Big Bang to black holes*. Bantam.
- Krauss, L. M. (2012). *A universe from nothing: Why there is something rather than nothing*. Free Press.

Wij gedenken in april...

door **René van Elst**

deels gebaseerd op materiaal van Jan Hoving, Anton Constandse, Richard Duijnsteek en Dick Metselaar

Uit 2012 beschikken wij nog over een ontwerp (bedoeld voor onze website) van Richard Duijnsteek en Dick Metselaar voor een seculiere feestdagenkalender, waarop bij zoveel mogelijk dagen een gebeurtenis of een persoon was vermeld die memorabel was in het kader van het vrijdenken. Zulke dagen zouden dan seculiere feestdagen/schoolvrije dagen kunnen zijn (in een andere dimensie denk ik...).

In 1925 publiceerden Anton Constandse en Jan Hoving een enigszins vergelijkbare, maar wel wat slordige, "Proletarische Vrijdenkerskalender". Daarin ging het echter niet om potentiële feestdagen; de vermelde personen en gebeurtenissen waren niet allemaal alleen in positieve zin memorabel.

Zoals hun titel al aangeeft bekeken Constandse en Hoving e.e.a. wat ruimer: ook socialistische en anarchistische helden hebben op hun kalender een plaats gekregen. In die tijd had De Dageraad een nauwere band met links.

Op basis van het werk van deze vrijdenkers heb ik voor de maand april een nieuwe herdenkingskalender gemaakt, waarin, net als een eeuw geleden, ook enige linkse helden zijn vermeld alsmede enige personen en gebeurtenissen die wij niet in in positieve zin herdenken, maar die wel betekenis hebben gehad in de geschiedenis van het (vrij)denken.

Natuurlijk is zo'n kalender maar een poging om bij elke dag iets relevants of interessants te vinden. Sommige namen zijn in het vergeetboek geraakt – misschien ten onrechte – en over andere namen valt te twisten. Ik heb geprobeerd interesse te wekken voor de vermelde personen en hun werk, vandaar de vermelde bijzonderheden en de links naar relevante, meestal Engelstalige, teksten.

In deze lijst is te veel aan Wikipedia ontleend om bij elk geval een verwijzing daarnaar te geven.

- * = geboren
- = overleden

1 april

- **Dag van de 1 aprilgrap.**
De herkomst van de 1-april-traditie is onduidelijk; in Frankrijk werd in vroegere eeuwen op deze dag de geestelijkheid geparodieerd.
- **Eerste crematie in Nederland** (1914).
De Schiedamse arts Christiaan Johannes Vaillant (1818) was de eerste overledene die in Nederland, in het crematorium te Velzen, werd gecremeerd. Eerder werd Multatuli als eerste Nederlander gecremeerd, dat gebeurde in Duitsland (Gotha, 1887).

2 april

- * **Émile Zola** (1840 – 29 september 1902)
Zola was een Franse schrijver, atheïst en criticus van de Katholieke Kerk, die hem ook verketterde. Hij nam

risico door in 1898 in de Dreyfus-affaire partij te kiezen voor de joodse legerkapitein Alfred Dreyfus, die ten onrechte van spionage was beschuldigd.

3 april

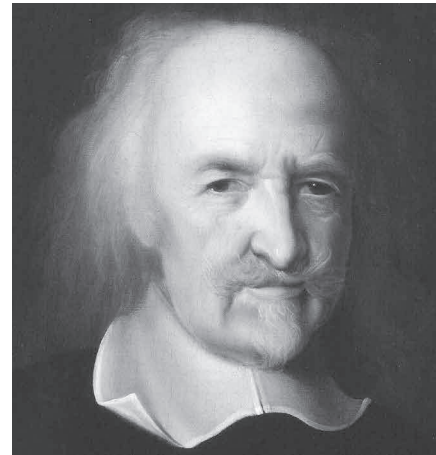
- * **Anthony Clifford Grayling** (1949).
Britse filosoof, hoogleraar, auteur. Schreef diverse boeken over moraal etc., waaronder *The God Argument, The Case against Religion and for Humanism* (2013). Te lezen en downloaden op/van Archive.org.

4 april

- ○ **Joseph Jérôme Lefrançois de Lalande** (11 juli 1732 – 1807).
Lalande was een belangrijke Franse wis- en sterrenkundige; hij schreef een lexicon over atheïsten; kreeg in 1805 een schrijfbod van Napoleon vanwege zijn atheïsme.

5 april

- * **Thomas Hobbes** (1588 – 4 december 1679).
Engels wijsgeer, materialist. Geldt met zijn sociaal-contract-theorie als een van de grondleggers van de moderne politieke filosofie. Hij verdedigt het absolutisme van de soeverein, maar ook bijvoorbeeld de natuurlijke gelijkwaardigheid van alle mensen. In de theologie is zijn opvatting dat de mens, God, de Hemel en de Hel uit stof en beweging bestaan en om die reden aan dezelfde natuurwetten gehoorzamen als andere stoffelijke zaken, zeer invloedrijk gebleken. Vanwege een wet tegen atheïsme kon Hobbes na 1666 in Engeland niets meer publiceren over menselijk gedrag. Zijn bekendste werk is *Leviathan*:
<https://historyofeconomicthought.mcmaster.ca/hobbes/Leviathan.pdf> .
- * **Algernon Charles Swinburne** (1837 – 10 april 1909)
Engels dichter/tragedieschrijver/vrijdenker. Leefde extravagant. Betreunde in zijn *Hymn to Proserpine* (met daarboven de woorden "Vicisti, Galilae") de opkomst van het christendom en het verval van de cultus van de Romeinse godin. Viel het christendom aan in het gedicht *Before a Crucifix* (1871). Schreef over o.m. lesbianisme, sado-masochisme en anti-theïsme. Bevestigde ironisch de geruchten over zijn 'perversies'.
Link naar de hymne: <https://www.poetryfoundation.org/poems/45292/hymn-to-proserpine-after-the-proclamation-in-rome-of-the-christian-faith>.
Meer over *Before a Crucifix*: <https://victorianweb.org/authors/swinburne/duney.html> .
De tekst staat hier: <https://victorianweb.org/authors/swinburne/crucifix.html>

6 april

- ○ **Isaac Asimov** (2 januari 1920 – 1992).
Asimov was een Amerikaanse (bio)chemicus en wereldberoemd schrijver van Science Fiction en populair-wetenschappelijke werken, onder meer bekend

van de *Three Laws of Robotics* en de *Foundation* cyclus (nu ook een Apple+ stream-serie). Citaat: "I am an atheist, out and out." Schreef niettemin in 1968/69 *Asimov's Guide to the Bible*. Te lezen op Archive.org..

- * **Goose Weijland van der Voo** (1806 – 2 juni 1904) Van der Voo was een Nederlandse vrijdenker/utopisch socialist/Saint Simonist/radicaal democraat. Hij was onderwijzer, later redacteur bij de *Zierikzeesche Nieuwsbode*. Was actief in de bestrijding van drankmisbruik en richtte in 1850 met anderen de Democratische Hoofdvereniging op. Hij richtte in 1855 in Rotterdam de vereniging De Lichtstraal op met een twintigtal leden en (na enkele maanden) een gelijknamig tijdschrift. De Lichtstraal ging in 1857 op in De Dageraad.

7 april

- * **Adrien Henri (Adriaan) Gerhard** (1858 – 3 juli 1948). Gerhard, zoon van Hendrik Gerhard, die de vader van het socialisme in Nederland werd genoemd, was onderwijzer/schoolhoofd, bekend als "de rode bovenmeester", later politicus; was agnost, werd in 1883 lid van De Dageraad en bleef daarin zijn leven lang schrijvend en sprekend actief. Sprak geregeld voor de Vrijdenkers Radio Omroep.
- * **François Charles Marie (Charles) Fourier** (1772 – 10 oktober 1837). Franse socialistische en utopistische theoreticus en filosoof, ontwierp een coöperatieve samenleving. Enkele experimenten van volgelingen in die richting waren geen succes.
- * **Abner Kneeland** (1774 – 27 augustus 1844). Kneeland was een Amerikaanse evangelist en theoloog die zich later in zijn leven van het geloof afkeerde. Hij begon in 1832 in Boston een vrijdenkers-tijdschrift, de *Boston Investigator*. Hij werd in 1838 als laatste in de V.S. veroordeeld (60 dagen gevangenis) wegens godslastering.

8 april

- * **Allard Pierson** (1831 – 27 mei 1896). Nederlandse vrijzinnig theoloog, predikant, kunsthistoricus. Fameus redenaar. Trad in 1856 uit de kerk wegens modernistische inzichten. Met zijn *De Bergrede* (1878) kwam de stroming 'Radicale Kritiek' op gang. Zie Wikipedia. Het stuk *De Bergrede en andere synoptische fragmenten* is te vinden op de DBNL-website.
- **O Friedrich Wilhelm Christian Carl Ferdinand (Wilhelm) von Humboldt** (22 juni 1767 – 1855). Von Humboldt was een Pruisische letterkundige, taalgeleerde, auteur en staatsman. Ontwierp een nieuwe organisatie van het onderwijs, gericht op *Bildung*, in de geest van het neo-humanisme. Sprak zich uit voor academische vrijheid en wetenschappelijk vormend universitair onderwijs.

9 april

- **O François Rabelais** (1483 of 1493 – 1553) Franse monnik/arts/schrijver/wijsgeer/satyricus/humanist. Hekelde de geestelijkheid in zijn humoristische werken. Werd op het laatst pastoor van Meudon bij Parijs. Nederlandse Rabelais-vertalingen uit 1682: <https://www.let.leidenuniv.nl/Dutch/Renaissance/Rabelais1682.html>.
- **O Francis Bacon, Lord Verulam** (22 januari 1561 – 1626). Bacon was een Engelse staatsman, jurist, filosoof en

auteur; pionier van de inductieve wetenschappelijke methode, de "vader van het empirisme". Zijn *The New Atlantis* was een utopie-roman, waarin wetenschap en techniek brengers van vooruitgang zijn. Zijn dood was waarschijnlijk het gevolg van proeven met gevaarlijke stoffen op zichzelf.

The New Atlantis staat hier als pdf: <https://www.thomasmorestudies.org/wp-content/uploads/2020/09/Bacon-New-Atlantis-2020-Edition-7-6-2020.pdf>

10 april

- **O Austin Holyoake** (27 oktober 1826 – 1874). Holyoake was een Engelse drukker, uitgever en vrijdenker. Gaf *The Reasoner* uit. Was lid van diverse radicale en hervormingsgezinde groepen. Werkte mee aan Charles Bradlaugh's *National Reformer* en *The National Secular Society's Almanack*. Schreef o.m. *Thoughts on Atheism, or, Can Man by Searching Find out God?* (1870). (Niet te verwarren met zijn bekendere broer George Jacob Holyoake (1817–1906), ook atheïst en vrijdenker; zie 13 april.) De *Almanack* voor 1880 is hier te vinden: <https://archive.org/details/nationalseculars1880nati>
- **Edward Wightman** (geb. 1566) wegens ketterij verbrand in 1612. Wightman was een Engelse radicale wederdoperdominee, die in Lichfield als laatste 'ketter' in Engeland werd verbrand. Hij was fel tegen de kinderdoop en de leer van de drieëenheid.
- **O Algernon Charles Swinburne** (5 april 1837 – 1909). Zie 5 april.

12 april

- * **Ronald Plasterk** (1957). Plasterk is een Nederlands wetenschapper, ondernemer, columnist en voormalig politicus voor de Partij van de Arbeid. Hij is gepromoveerd bioloog, gespecialiseerd in de moleculaire genetica, verricht op dat gebied wetenschappelijk onderzoek en verzorgt universitair onderwijs. Hij is katholiek opgevoed, maar ontwikkelde zich tot atheïst. Muntte in 1997 het woord 'ietsisme'. Fervent tegenstander van creationisme en intelligent design. Hield in 2011 voor De Vrije Gedachte de Anton Constandse Lezing.
- **O Bruno Bauer** (6 september 1809 – 1882). Duits filosoof, historicus en bijbelcriticus. Verklaarde in werk uit 1838 bijbelse wonderen in rationele termen en verloor wegens zijn kritiek op de theologie zijn positie aan de universiteit van Bonn. Was bevriend met Marx en Engels maar nam steeds meer afstand van hun gedachtegoed. Schreef atheïstische en historische werken. Tussen 1850 en 1852 publiceerde hij zijn spraakmakende onderzoek naar de bronnen van het Nieuwe Testament, *Kritik der Evangelien und Geschichte ihres Ursprungs*, te lezen op Archive.org en Google Books.

AUSTIN HOLYOAKE.

13 april

- * **George Jacob Holyoake** (1817 – 22 januari 1906). Oudere broer van Austin, zie 10 april. Engels lector, vrijdenker, secularist en verkondiger van het coöperatieve gedachtegoed. Was in 1841 de laatste die in Engeland veroordeeld werd wegens godslastering.
- * **Christopher Eric Hitchens** (1949 – 15 december 2011). Hitchens was een Brits-Amerikaanse journalist, publicist en literatuurcriticus, bekend als politiek activist, atheïst en antitheïst, voorstander van verlichting, secularisme, humanisme en rationalisme. Bekende uitspraak: "What can be asserted without evidence can also be dismissed without evidence". Een van zijn talrijke boeken: *God Is Not Great*. Redigeerde *The Portable Atheist*. Vertegenwoordiger van het 'Nieuwe Atheïsme', samen met Harris, Dennett en Dawkins ("The Four Horsemen").
- * **Thomas Jefferson** (1743 – 4 juli 1826). Jefferson, de derde Amerikaanse president, was niet ongelovig, maar wees wel allerlei dogma's af; hij ontwierp de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring. Hij bezat tijdens zijn leven meer dan 600 slaven.

14 april

- O **Simone Lucie Ernestine Marie Bertrand (Simone) de Beauvoir** (9 januari 1908 – 1986). De Beauvoir was een Franse filosofe, schrijfster en feministe. Levensgezellin van Jean-Paul Sartre. Gelovig opgevoed, werd zij later atheïst. Uit haar boeken spreekt het existentialisme, dat uitgaat van ieders eigen verantwoordelijkheid voor zichzelf en de wereld om zich heen. Zij schreef in *Le deuxième sexe*: "Je bent niet als vrouw geboren, maar je wordt [door de maatschappij] (tot) vrouw (gemaakt)."

15 april

- O **Joseph Dietzgen** (9 december 1828 – 1887). Dietzgen was een Duitse leerlooier en autodidactische, socialistische filosoof, die min of meer onafhankelijk van Marx en Engels een theorie van dialectisch materialisme ontwikkelde en trachtte op die grondslag een maatschappijfilosofie te vestigen. Hij was onder meer actief in de partij van Bebel en Liebknecht.

16 april

- O **Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon** (7 september 1707 – 1788). Franse natuuronderzoeker, wiskundige en kosmoloog, directeur van de Tuinen van de Koning. Schreef een *Histoire Naturelle* in 36 delen plus supplementen. Werd door de theologen van de Sorbonne gedwongen zijn theorieën over de geologische geschiedenis en de evolutie van dieren te herroepen wegens strijdigheid met het bijbels scheppingsverhaal. Later schatte hij de ouderdom van de aarde op minstens 75.000 jaar en ook dat moest hij herroepen.

17 april

- O **Benjamin Franklin** (17 januari 1706 – 1790). Amerikaans natuurkundige, uitvinder, moralist en staatsman. Hij was een van de Founding Fathers van de Verenigde Staten. Eerst boekdrukker, later hoofdredacteur. Richtte een voorloper van de huidige openbare bibliotheek op. Experimenteerde met elektriciteit en vond de bliksemafleider uit (maar het is mogelijk dat die al eerder bestond). Propageerde dertien deugden. Had eerst enkele slaven, maar keerde zich later tegen de slavernij. Prees de christelijke waarden; twijfelde aan de goddelijkheid van Jezus. Deed verder te veel

om hier te noemen, zie Wikipedia, vooral in het Engels. Veel geschriften van Franklin zijn te vinden op de website Gutenberg.org.

- **Louis de Berquin wegens ketterij te Parijs verbrand in 1529.**

De Berquin (geb. ca. 1490) was een Franse jurist, ambtenaar, taalkundige, stenenslijper en – op basis van o.a. door Erasmus geïnspireerde bijbelstudie – protestantse hervormer; hij wilde Frankrijk van de macht van de paus bevrijden.

18 april

- * **George Henry Lewes** (1817 – 30 november 1878). Lewes was een Engelse schrijver/literatuur- en theatercriticus/vrijdenker, partner van Mary Evans (schrijfster onder pseudoniem George Eliot). Ging zich steeds meer met wetenschap en filosofie bezighouden. Zette alle geloof in de mogelijkheid van metafysica overboord in zijn *History of Philosophy* (deel I en II te lezen op Archive.org).
- O **Albert Einstein** (14 maart 1879 – 1955). Einstein was een Duits-Zwitsers-Amerikaanse theoretisch natuurkundige – een van de belangrijkste uit de geschiedenis – die vooral bekend is van de speciale en de algemene relativiteitstheorie. Hij noemde zich een agnost. Zijn beroemdste artikel van 1905: https://myweb.rz.uni-augsburg.de/~eckern/adp/history/einstein-papers/1905_17_891-921.pdf

19 april

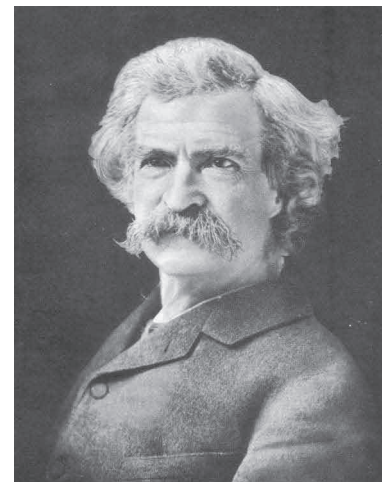
- O **Charles Robert Darwin** (12 februari 1809 – 1882). Darwin was een Engelse autodidact op het gebied van natuurlijke historie, biologie en geologie. Hij ontleende zijn roem aan zijn theorie dat de evolutie van soorten wordt gedreven door natuurlijke selectie; deze theorie, die onder meer inhoudt dat de mens gewoon een diersoort is, ligt samen met de erfelijkheidsleer van Mendel ten grondslag aan alle levenswetenschappen. Darwin ging steeds meer twijfelen aan het geloof waarin hij was opgevoed. Zijn theorie was een aanslag op de vermeende zekerheden van het christendom. Vooral de dood van een tienjarig dochtertje leidde ertoe dat Darwin agnost werd. De werken van Darwin (Engels): <https://www.gutenberg.org/files/58737/58737-h/58737-h.htm>

20 april

- O **Huib Drion** (25 april 1917 – 2004). Drion was een Nederlands rechtsgeleerde, hoogleraar, essayist en raadsheer. Bekend als voorvechter van het recht op zelfdoding.

21 april

- O **Mark Twain / Samuel Langhorne Clemens** (30 november 1835 – 1910). Amerikaanse schrijver, journalist, humorist/satyricus. Was bevriend met vele hooggeplaatsten. Begon als drukker en ontwikkelde zich in bibliotheken. Werd loods op de Mississippi, later journalist en redacteur. Maakte grote reizen. Inveestee in en deed uitvindingen. Beschouwde zich als anti-imperialist en antikapitalist. Was

voorvechter van vrouwenrechten en afschaffing van de slavernij. Stond in zijn latere leven kritisch tegenover de georganiseerde godsdienst en bepaalde elementen van het christendom en schreef daar oneerbiedig over. Een verhaal van Twain dat het christendom belachelijk maakt: [https://en.wikisource.org/wiki/Little Bessie](https://en.wikisource.org/wiki/Little_Bessie).

- *** Hippolyte Adolphe Taine** (1828 – 5 maart 1893) Frans filosoof, (geschied)schrijver en criticus. Was wetenschappelijk humanist, bepleitte streng deterministische, positivistische wetenschappelijke werkwijzen, ook in de literatuurgeschiedenis. Had veel invloed op de Franse intellectuele cultuur en literatuur.

22 april

- *** Wandert Jacobus (Midas) Dekkers** (1946) Dekkers is een Nederlandse bioloog, presentator en schrijver van fictie en non-fictie voor kinderen en volwassenen. Verkondigt vaak tegendraadse en controversiële meningen. Door De Vrije Gedachte uitgeroepen tot Vrijdenker van het Jaar 2009.

23 april

- *** Sebastiaan (Bas) Haring** (1968) Haring is een Nederlandse filosoof en informaticus, schrijver van kinderboeken en populairwetenschappelijk werk, televisiepresentator bij de RVU en hoogleraar aan de Universiteit van Leiden op de leerstoel "publiek begrip van wetenschap". In een voor de jeugd geschreven boek legt hij de evolutietheorie uit (*Kaas en de evolutietheorie*).

24 april

- **O Dr. Franz Junghuhn** (26 oktober 1809 – 1864) Junghuhn overleed te Lembang op Oost-Java. Hij was een Duitse arts, etnoloog, natuuronderzoeker en cartograaf in Nederlandse Dienst. Zijn in 1854 uitkomende boek *Licht- en schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java* leidde ertoe dat leden van de vrijmetselaarsloge 'Post Nubila Lux' enthousiast werden voor een soort natuurgodsdienst en in 1855 een tijdschrift *De Dageraad* begonnen en het jaar daarop een gelijknamige vereniging, die thans nog voortbestaat als De Vrije Gedachte.

25 april

- **Minister van Justitie Jan Donner stuurt wetsvoorstel smalende godslastering naar Tweede Kamer (1931).** De wet is van kracht geworden op 1 december 1932.
- **O Constantin-François Volney** (3 februari 1757 – 1820). Frans anti-clericaal revolutionair van 1789. Volney was geschiedfilosoof, socioloog, historicus, oriëntalist en politicus. Veroordeelde het absolutisme. Was een van eerste moderne verkondigers van de 'Jezusmythe', de opvatting dat de historische Jezus een mythe is.
- *** Huib Drion** (1917 – 20 april 2004). Zie 20 april.

26 april

- **O Bjørnstjerne Martinius Bjørnson** (8 december 1832 – 1910). Noors schrijver, dichter, journalist en politicus. Was republikein, zette zich in voor algemeen kiesrecht, koos partij voor Dreyfus (zie Zola, 2 april), steunde Magnus Hirschfeld in diens pogingen de Duitse wetgeving op het gebied van homoseksualiteit te versoepelen. Kreeg in 1903 de Nobelprijs voor literatuur.

27 april

- **O Willem Frederik Hermans** (1 september 1921 – 1995). Nederlands schrijver van romans, novellen, beschouwend proza en poëzie. Doctor in de wis- en natuurkunde (fysische geografie). Was gefascineerd door het logisch positivisme. Hermans voelde, zo schreef hij, 'totaal niets voor religie, en nog minder voor gepraat over religie, in welke vorm ook.' Daar gaf hij in zijn werk meermalen blijk van.
- **O Ralph Waldo Emerson** (25 mei 1803 – 1882). Amerikaans schrijver van beroemde essays, een van de invloedrijkste denkers van de V.S.. Ontwikkelde zich tot transcendentalist. In het transcendentalisme staat geloof in de inherente goedheid van mens en natuur centraal; de mens zou zelfstandig en zelfvoorzienend moeten leven. Emerson vestigde de aandacht op het werk van de dichter Walt Whitman.
De complete essays: <https://somacles.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/07/ralph-waldo-emerson-the-complete-essays-and-other-writings-of-ralph-waldo-emerson-the-modern-library-1950.pdf>.
- *** Herbert Spencer** (1820 – 8 december 1903). Engels socioloog, liberale denker en antropoloog, mede-oprichter van de Internationale Vrijdenkersbond. Bedacht de term *Survival of the Fittest*. Pionier van het sociaal darwinisme. Tweede grondlegger van de sociologie na Auguste Comte.

28 april

29 april

- *** Hector Achille Denis** (1842 – 10 mei 1913) Denis was een Belgische vrijdenker/socialist, volksvertegenwoordiger en hoogleraar. Doctor in de natuurwetenschappen, vervolgens advocaat, later docent en hoogleraar staathuishoudkunde, vervolgens sociologie. Richtte met twee andere socialistische het Instituut voor Sociale Wetenschappen op. Diende wetsvoorstel in inzake ouderdoms- en invaliditeitsverzekering. Was voor stemrecht voor vrouwen; streefde als lid van de vrijdenkersbeweging naar volledige secularisering van het onderwijs.

30 april

- **James Bainham verbrand als ketter in 1532.** Engelse jurist en protestantse hervormer. Werde gevangen gezet op verdenking van ketterij en kwam vrij na zijn 'dwalingen' te hebben afgezworen. Binnen een maand kwam hij daar echter op terug, met al snel het bovenomschreven gevolg. Hij had Thomas-à-Becket een verrader genoemd en zich uitgesproken tegen het geloof in het vagevuur en tegen missen waarmee zonden konden worden afgekocht. Actueel: de figuur van Bainham komt voor in de BBC mini-serie *Wolf Hall*.

In De Vrijdenker 2021-08 (p. 18) kon u een bespreking door Enno Nuy lezen van het boek *Op zoek naar de moederboom* van Suzanne Simard. Daarin gaat het over schimmelnetwerken die nuttige verbindingen vormen tussen bomen en (tussen) planten. Het onderstaande essay van HTF-student Jay van Werven sluit daarop aan. Wij plaatsen het vooral als een voorbeeld van hoe op basis van de morele cirkel-theorie, die vaker in ons blad ter sprake is gekomen, wordt dóórgedacht, in dit geval over effectiever maken van de natuurbescherming door schimmels een zelfde juridische status te geven als dieren en planten. Wat denkt ú daarvan?

Redactie

Myceliale moraliteit

Funga moet naast flora en fauna als onmisbaar worden onderkend voor het welzijn van onze ecosystemen

door **Jay van Werven**

"Een myceliumnetwerk is een kaart van de recente geschiedenis van een schimmel en is er een nuttige herinnering aan dat alle levensvormen in feite processen zijn, geen dingen. De 'jij' van vijf jaar geleden bestond uit ander spul dan de 'jij' van nu. De natuur is een evenement dat nooit stopt. Zoals William Bateson, die het woord *genetica* bedacht, opmerkte: "We denken gewoonlijk aan dieren en planten als materie, maar het zijn in werkelijkheid systemen waar materie voortdurend doorheen gaat."

Merlin Sheldrake, *Verstrikt leven*

Fungi in focus

Overal waar leven is, vormt mycelium het onzichtbare netwerk dat alles verbindt en ondersteunt. Mycelium, een netwerk van schimmeldraden (hyfen), speelt een cruciale rol in ecosystemen door voedingsstoffen op te nemen en door de bodem te verspreiden. Dit ondergrondse netwerk vormt de hoofdstructuur van de schimmel, terwijl de paddenstoel slechts het zichtbare voortplantingsorgaan is. Fungi, de groep organismen waarvan mycelium een onderdeel is, verdienen dezelfde juridische en ecologische status als flora en fauna. Ze spelen een essentiële rol in het recyclen van voedingsstoffen, vastleggen van koolstof, en ondersteunen biodiversiteit. Deze netwerken zijn de ruggengraat van ecosystemen, en zonder hun functie zouden veel planten niet kunnen overleven. Myceliale netwerken bevorderen veerkracht en herstel in ecosystemen, vooral na verstoringen zoals branden en overstromingen. Deze netwerken verbeteren de bodemstructuur en helpen bij de verspreiding van voedingsstoffen. Dit web symboliseert de onderlinge afhankelijkheid in ecosystemen en benadrukt de ethische noodzaak om deze structuren te beschermen. Door fungi dezelfde juridische status te geven als flora en fauna, zoals in het biodiversiteitsbeleid van Chili en het VK, kan Nederland ecologische bescherming effectiever maken. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door fungi expliciet op te nemen in natuurbeschermingswetten en herstelprojecten voor bodems.

Fungi verdienen dezelfde juridische en ecologische status als planten en dieren. De recente oproep van het Verenigd Koninkrijk en Chili om fungi op gelijke voet te plaatsen met flora en fauna benadrukt dat deze organismen onmisbaar zijn voor het welzijn van onze ecosystemen

(Watts, 2024). Fungi spelen een sleutelrol in de bodem door voedingsstoffen te recyclen, koolstof vast te leggen en zo het klimaat te helpen reguleren. Ze ondersteunen de biodiversiteit en creëren netwerken die het ecosysteem veerkrachtig houden tegen verstoringen. Door fungi een wettelijke bescherming te geven in zowel Nederlands als Europees beleid, zorgen we ervoor dat cruciale ecosystemen intact blijven en dat bodemgezondheid niet langer wordt bedreigd door intensieve landbouw. Dit essay pleit voor een beleidsmatige verschuiving waarin fungi een centrale plaats krijgen binnen het natuurbeleid, omdat hun ecologische functie een fundamentele rol spelen in de veerkracht en duurzaamheid van onze planeet.

Wood Wide Web

Volgens Sheldrake (2020) functioneren myceliale netwerken als een symbiotisch web waarin planten en bomen voedingsstoffen en informatie uitwisselen. Myceliale netwerken verbinden 95% van alle planten en bomen, waardoor water, koolstof en stikstof efficiënt worden uitgewisseld. Schimmels ontvangen suikers van planten en voorzien hen op hun beurt van essentiële voedingsstoffen uit de bodem. Dit *Wood Wide Web* is onmisbaar voor het functioneren van bossen en landbouwgronden; zonder deze netwerken zouden veel planten en bomen niet kunnen overleven (Sheldrake, 2020). Myceliale netwerken zetten ons aan om onze visie op de relatie tussen individu en collectief te herzien. Klassieke liberale ethiek benadrukt vaak het autonome individu en stelt individuele rechten centraal. Maar dit individualisme negeert de onderlinge afhankelijkheid die myceliale netwerken weerspiegelen: planten en schimmels concurreren niet slechts om hulpbronnen, maar werken samen om te overleven (Sheldrake, 2020). Van den Berg stelt dat vrijheid en autonomie binnen het groene liberalisme altijd beperkt worden door ecologische grenzen en verantwoordelijkheden (Van den Berg, 2018). Deze wederzijdse afhankelijkheid vraagt om een ethiek die verder reikt dan het individu. De *morele cirkel* biedt een theoretisch kader voor deze uitbreiding, waarin entiteiten buiten de mensheid morele overwegingen verdienen op basis van hun rol in het bredere ecosysteem (Singer, 1975). Zoals Zweers uitlegt in zijn grondhoudingen tegenover de natuur, kan een ecocentrische houding ons helpen deze onderlinge afhankelijkheid te erkennen. In deze houding wordt de natuur geëerd op basis van haar eigen recht, in plaats van uitsluitend door menselijke waarde (Zweers, 1995). Myceliale netwerken, als verbindend element in de bodem, vragen om deze ecocentrische benadering, waarin we de waarde van de natuur erkennen als een integraal onderdeel van ons eigen welzijn.

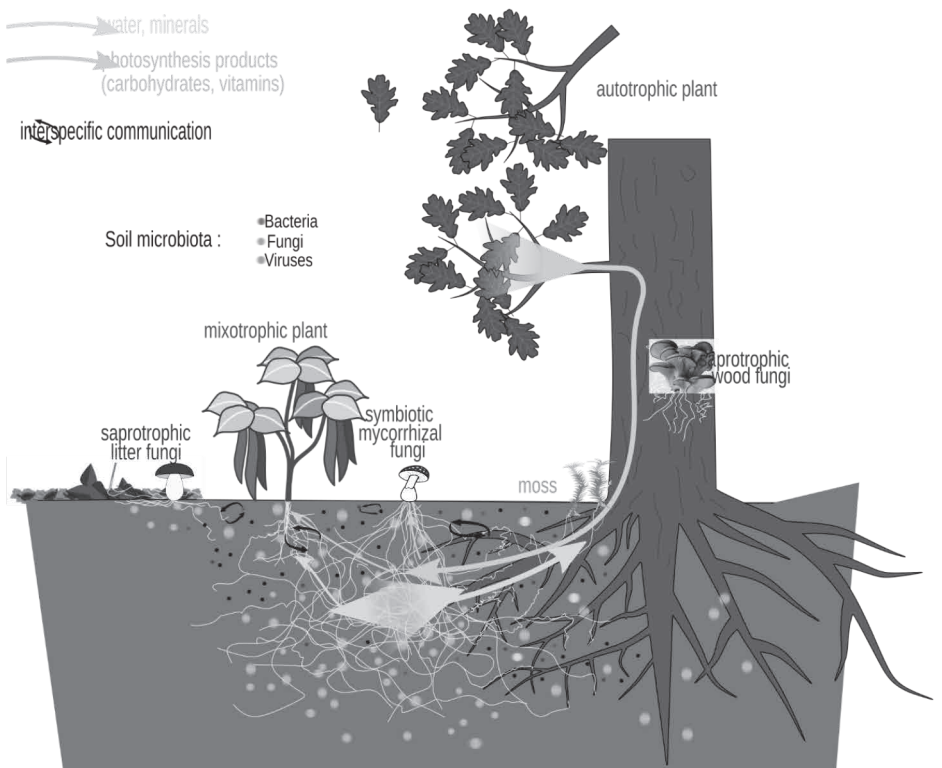
Ecologische veerkracht en herstelvermogen

Myceliale netwerken spelen een centrale rol in het ondersteunen van de veerkracht en het herstelvermogen van ecosystemen na natuurlijke of menselijke verstoringen.

Schimmels zijn meesters in het afbreken van organisch materiaal, zoals gevallen bladeren en dode bomen, en zetten deze om in voedingsstoffen die de bodem verrijken. Dit proces vormt de basis van de voedselkringloop in bodemsystemen en zorgt ervoor dat essentiële voedingsstoffen beschikbaar komen voor planten en andere organismen. Dit betekent dat mycelium niet alleen de groei van individuele planten ondersteunt, maar ook een sleutelrol speelt in het bevorderen van het herstel van ecosystemen die zijn beschadigd door bijvoorbeeld branden, overstromingen of bodemerosie (Sheldrake, 2020). Myceliale netwerken zijn onmisbaar voor ecologisch herstel in een tijd van toenemende klimaatveranderingen. Ze helpen bodems voedingsstoffen vast te houden, verbeteren de waterhuishouding en versterken zo de stabiliteit en vruchtbaarheid van ecosystemen. Vanuit een ethisch perspectief stelt Tannsjo (2008) dat het belangrijk is om niet alleen het welzijn van individuele organismen, maar ook van ecosystemen als geheel mee te nemen in onze morele overwegingen. Door myceliale netwerken te erkennen en te beschermen, nemen we verantwoordelijkheid voor het behoud van het herstelvermogen van de natuur, wat ook bijdraagt aan het welzijn van toekomstige generaties. Myceliale netwerken verdienen dus ethische overweging, niet alleen omwille van hun huidige rol, maar ook vanwege hun cruciale bijdrage aan een weerbaar en veerkrachtig milieu in de toekomst. Het is een morele plicht om deze netwerken te beschermen, zodat ze de aarde kunnen helpen herstellen en voortbestaan te ondersteunen in het licht van de ecologische uitdagingen die voor ons liggen.

Koolstofvastlegging en klimaatbeheersing

Naast hun rol in de voedselkringloop vervullen myceliale netwerken een essentiële functie in de vastlegging van koolstof, wat cruciaal is in de strijd tegen klimaatverandering. Mycelium in de bodem kan aanzienlijke hoeveelheden koolstof opslaan door organische koolstof uit plantenresten vast te leggen en langdurig in de bodem te houden. Deze vastlegging van koolstof helpt bij het verminderen van de hoeveelheid koolstofdioxide in de atmosfeer, wat bijdraagt aan het vertragen van klimaatverandering (New York Times, 2023). Door deze natuurlijke vorm van koolstofopslag dragen myceliale netwerken bij aan een stabielere atmosfeer en kunnen ze zelfs helpen bij het neutraliseren van een deel van de door menselijke activiteit uitgestoten koolstof. In het licht van de huidige klimaatcrisis is het beschermen en herstellen van gezonde bodemsystemen met myceliale netwerken essentieel om de temperatuurstijging wereldwijd te beperken. Bovendien vergroten myceliale netwerken de bodemvruchtbaarheid, waardoor planten beter kunnen groeien en meer koolstof kunnen opnemen. Gezonde bodemschimmels versterken zo niet alleen het lokale ecosysteem, maar ook het wereldwijde klimaat doordat ze helpen bij het opbouwen van zogenaamde koolstofputten in de bodem. Van den Berg (2018) benadrukt in *Groen liberalisme* dat het beschermen van natuurlijke systemen zoals bodemecosystemen, waarin mycelium floreert, cruciaal is om

een duurzame ecologische balans te waarborgen. Het groene liberalisme stelt echter dat deze bescherming uiteindelijk het welzijn van de mens en andere sentientistische wezens dient. Vanuit mijn eigen ecocentrische visie gaat de waarde van myceliale netwerken verder dan hun instrumentele bijdrage aan menselijk welzijn. In plaats van enkel te zien hoe deze netwerken ons welzijn ondersteunen, zie ik de bescherming van mycelium als een fundamentele verplichting die recht doet aan de intrinsieke waarde van ecosystemen als geheel. Waar Van den Berg's sentiëntistische liberalisme natuurlijke processen waardeert vanwege hun nut voor voelende wezens, benadrukt een ecocentrische benadering de waarde van alle ecologische onderdelen in zijn geheel als intrinsiek waardevol, onafhankelijk van hun directe waarde voor de mens of vermogen tot gevoel of bewustzijn. Van den Berg's sentiëntistische liberalisme waardeert natuurlijke processen vooral vanwege hun bijdrage aan het welzijn van voelende wezens. Hoewel dit perspectief het belang van ecologische grenzen erkent, blijft het instrumenteel: de waarde van mycelium wordt afgeleid van zijn nut voor mens en dier. Daarentegen benadrukt een ecocentrische benadering de intrinsieke waarde van myceliale netwerken, ongeacht hun directe nut voor menselijk of dierlijk welzijn. Het erkennen van deze waarde betekent dat we schimmels niet slechts zien als middelen voor ons welzijn, maar als essentiële onderdelen van de natuurlijke wereld. Hoewel sentiëntistisch liberalisme niet strikt antropocentrisch is, blijft het gericht op het welzijn van voelende wezens. Een ecocentrische benadering daarentegen nodigt ons uit om verder te kijken: het gaat niet om wat myceliale netwerken voor ons kunnen doen, maar om wat zij intrinsiek betekenen binnen het geheel van de natuur.

De myceliumrevolutie

Het erkennen van myceliale netwerken als morele entiteiten zou een fundamentele verandering betekenen in ons milieubeleid en ecologisch beheer. In Nederland en andere landen zijn veel *kweekbossen* aangeplant met als doel de

productie van consumptiehout. Deze bossen missen echter de structurele complexiteit en biodiversiteit van natuurlijke bossen en houden vaak geen rekening met de kwetsbare myceliale netwerken in de bodem, die essentieel zijn voor een gezond ecosysteem (IVN, 2023). Het resultaat is een ecosysteem dat verarmd is, omdat deze bossen vaak worden beheerd met een monocultuur-mentaliteit die de onderlinge verbondenheid tussen verschillende soorten, waaronder schimmels, negeert (New York Times, 2023). Intensieve landbouwmethoden, zoals bodembewerking en chemische bestrijdingsmiddelen, verstoren de bodemstructuur en vernietigen nuttige schimmels, waardoor essentiële ecologische processen stilvallen. Deze praktijken verzwakken het mycelium, wat leidt tot minder vruchtbare bodems en een verminderd vermogen van ecosystemen om water vast te houden en voedingsstoffen te recyclen. Dit betekent dat ecosystemen kwetsbaarder worden voor klimaatverandering en andere ecologische uitdagingen, zoals bodemerosie en verlies van biodiversiteit. Het onderzoek van Toby Kiers, bioloog aan de Vrije Universiteit Amsterdam, richt zich op de symbiotische verbindingen tussen landbouwgewassen en schimmels in de bodem. Kiers stelt dat herestelde mycorrhizale netwerken de sleutel kunnen zijn tot duurzamere landbouwmethoden en een gezondere bodem (Kiers, 2021). Haar werk laat zien dat regeneratieve landbouw en permacultuur, die gericht zijn op het samenwerken met natuurlijke bodemprocessen, effectieve alternatieven vormen voor ons huidige landbouwbeleid. Deze methoden bevorderen niet alleen de productiviteit van gewassen, maar beschermen en versterken ook de onderliggende myceliale netwerken die essentieel zijn voor het behoud van een veerkrachtig en vruchtbaar ecosysteem. Een overgang naar regeneratieve landbouw zou een fundamentele herziening van het milieubeleid vereisen. Ecologische waarde zou de leidraad moeten zijn, niet economische winst op de korte termijn. Dit sluit aan bij de principes van het groene liberalisme, zoals beschreven door Van den Berg, dat stelt dat menselijk welzijn intrinsiek verbonden is met ecologisch welzijn (Van den Berg, 2018). Als we de waarde van myceliale netwerken erkennen, wordt het beschermen van deze netwerken een morele en ecologische noodzaak. Deze 'myceliumrevolutie' in denken en beleid vraagt om een verschuiving waarin niet alleen de bescherming van individuele diersoorten en planten centraal staat, maar waarin ook de complexe ondergrondse netwerken die ecosystemen ondersteunen als waardevol worden beschouwd.

Door het sporenveld

Een veelgehoord bezwaar tegen de morele erkenning van myceliale netwerken is dat zij geen bewustzijn of pijnbeleving hebben, en dus niet dezelfde morele rechten verdienen als dieren of mensen (Singer, 1975). Dit bezwaar vertrekt echter vanuit een antropocentrische visie waarin morele waarde alleen wordt toegekend aan entiteiten die gelijkenissen vertonen met mensen. Tannsjö betoogt echter dat ook entiteiten zonder bewustzijn morele waarde kunnen hebben, wanneer ze bijdragen aan het welzijn van het ecosysteem als geheel (Tannsjö, 2008). Het IVN-rapport benadrukt dat schimmels voor de bodem zijn wat koraalriffen zijn voor de zee en dat het verlies van mycelium leidt tot een verlies van biodiversiteit en bodemgezondheid (IVN, 2023). Hun intrinsieke ecologische rol verdient daarom er-

kenning. Bovendien zou het beschermen van myceliale netwerken op pragmatische gronden gerechtvaardigd kunnen zijn: zonder gezonde ecosystemen zullen samenlevingen onvermijdelijk lijden onder klimaatverandering, verlies van biodiversiteit en bodemdegradatie (New York Times, 2023). Het beschermen van myceliale netwerken is daarmee zowel een ethische als een praktische keuze.

Sporen van verandering

Nederland en de EU moeten de term "funga" formeel opnemen in wetgeving, zoals de Wet natuurbescherming en de EU Biodiversity Strategy 2030. Dit betekent dat schimmels niet alleen wetenschappelijk erkend worden, maar ook juridische bescherming krijgen tegen schadelijke landbouw- en bosbouwpraktijken. Ministeries van Milieu en Landbouw moeten in samenwerking met ecologen en wetenschappers richtlijnen ontwikkelen om fungi-actief te beschermen in natuurbeheer en landbouwbeleid. Alleen zo kan funga de plaats krijgen die het ecologisch verdient en kunnen we de klimaatbestendigheid van onze ecosystemen verbeteren. Dit betekent dat schimmels een vergelijkbare wettelijke bescherming moeten krijgen, zoals voorgesteld in de biodiversiteitsplannen van het VK en Chili (The Guardian, 2024). Door dit concept op te nemen in milieuwetgeving, kunnen ecosystemen veerkrachtiger worden en wordt de rol van fungi in klimaatadaptatie beter beschermd. Deze onzichtbare, maar allesomvattende netwerken vormen de ruggengraat van biodiversiteit, bodemgezondheid en de stabiliteit van het hele ecologische web. Hun intrinsieke waarde ligt niet alleen in hun directe bijdrage aan menselijk welzijn, maar in hun rol als essentieel fundament van het leven op aarde. Het milieubeleid moet de cruciale rol van myceliale netwerken erkennen en beschermen, niet alleen om hun ecologische functie, maar ook vanwege hun intrinsieke waarde. Alleen zo kunnen we de biodiversiteit en veerkracht van ecosystemen waarborgen. Door deze netwerken als waardevolle entiteiten te erkennen en te beschermen, dragen we bij aan een leefbare toekomst – voor onszelf en voor alle levensvormen waarmee wij deze prachtige aarde delen.

Referenties

- The Guardian.** (2024, 16 oktober). *Fungi could soon have same status as flora and fauna to boost conservation, say experts.* The Guardian. <https://www.theguardian.com/environment/2024/oct/16/fungi-status-boost-conservation-cop16-uk-chile-biodiversity-plan>
- IVN Natuureducatie.** (2023). *Schimmels zijn het koraalrif van de bodem.* <https://www.ivn.nl/leren-over-de-natuur/schimmels-zijn-het-koraalrif-van-de-bodem/>
- Kiers, T.** (2021). *Research on mycorrhizal networks and sustainable agriculture.* Vrije Universiteit Amsterdam.
- New York Times.** (2023). *How Fungi Hold the Secrets of the Soil.* <https://www.nytimes.com>
- Sheldrake, M.** (2020). *Entangled Life: How Fungi Make Our Worlds, Change Our Minds & Shape Our Futures.* Random House.
- Singer, P.** (1975). *Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals.* HarperCollins.
- Tannsjö, T.** (2008). *Environmental Ethics.*
- Van den Berg, F.** (2018). *Groen liberalisme.*
- Van den Berg, F.** (2019). *Is there a biggest problem in philosophy?*
- Zweers, W.** (1995). *Participeren aan de natuur: ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld.* Van Arkel.

CLASSICISME, DE STIJL VAN DICTATORS

door **Anton van Hooff**

Het was in de jaren tachtig dat ik in het voetspoor van Spartacus trad. Het motief was politiek. Als sociaal-democraat voor het leven voelde ik me in het in het nauw gebracht: was ik door de studie klassieke talen soms aan de rechtse kant terecht gekomen? In Nederland kregen de categoriale gymnasia het van links zwaar te verduren. In het Verenigd Koninkrijk daarentegen betuigde Margaret Thatcher steun aan hun Britse zusters, de grammar schools. En dan was er het besmette verleden. Telkens weer hadden koningen, keizers en dictators zich bediend van antieke titels, symbolen en (monumentale) architectuur in triomfbogen en zegezuilen. In de twintigste eeuw waren het Mussolini, Stalin en Hitler die het classicisme in kolossale proporties aan de bouwkunst oplegden.

Ironisch classicisme

In november 1985 zocht ik in Parijs Spartacusbeelden op, dat van Barrias (1827, nu in het Louvre) en Foyatier (1877, nog steeds ter plaatse in de Tuileriën). Ik maakte ook een uitstapje naar de Marne-la-Vallée, niet om daar Disneyland te bezoeken, maar ik wilde met eigen ogen een mening vormen over de omstreden bouwwerken van Riccardo Bofill. In een uitzending van Openbaar Kunstbezit waren Freek de Jonge en Bram Vermeulen (toen het duo van Neerlands Hoop in Bange Dagen) namelijk uitgevaren tegen diens ‘fascistische’ architectuur.

Met open mond heb ik op de binnenzijde van *Le Théâtre* gestaan. Het is een flatgebouw van 17 verdiepingen in halfronde vorm. Het kwam in 1982 klaar als een van de gedurfde woongebouwen, die de nieuwe voorstad van Parijs karakter moesten geven. Dit was toch allesbehalve totalitaire architectuur. De zuilen bestaan uit glazen vensters, de kapitelen zijn balkons. Dit was één grote knipoog aan het classicisme. Deze bouwstijl voldeed aan wat ik herhaaldelijk in dit blad heb bepleit: vernietig bedenkelijk verleden niet, maar ironiseer het. En dat doet ‘Modern Classicism’, bijvoorbeeld door klassieke zuilen schreeuwende kleuren te geven – zie omslag van Kunstschrijft 1983.10.

Er is echter ook heel wat weerzinwekkend classicisme uit de twintigste eeuw, in het Italië van Mussolini, in Stalinistisch Rusland en in Hitler-Duitsland.

Mussolini's stadsdeel

Zo heb diverse keren geërgerd-gefascineerd rondgelopen in de voorstad ten zuiden van Rome, die bedoeld was als de behuizing van de Wereldtentoonstelling 1942. Dit stadsdeel *Esposizione Universale di Roma* (EUR), is opgetrokken naar Mussolini's wenken. Het Vierkante Colosseum, *Colosseo Quadrato*, was bedoeld als het Paleis van de Arbeid. De ronkende leuzen bovenaan de voorgevel zijn niet verwijderd – gelukkig:

EEN VOLK VAN DICHTERS VAN KUNSTENAARS VAN HELDEN

VAN HEILIGEN VAN DENKERS VAN GELEERDEN

VAN ZEELIEDEN VAN LANDVERHUIZERS.

In EUR bevindt zich ook het *Museo della civiltà romana*, dat je zeker moet bezoeken als de ‘restauro’ ooit eens voorbij is. Het ontwerp is van 1939, maar de bouw was pas later mogelijk; in 1955 is het voltooid. Het was vooral bedoeld als permanente huisvesting voor de exposanten van de *Mostra Augustea della Romanità*. Dat was een tentoonstelling in 1937/38 gehouden om de Italianen te doordringen van hun ‘Romeinsheid’. Alles was (en is) nep. Replica's van monumenten, beelden en andere artefacten werden aangevoerd, niet alleen uit Italië, maar vooral ook uit landen die ooit tot het Romeinse Rijk hadden behoord. Zo is een er afgietsel op ware grootte van ‘onze’ sarcofaag van Simpelveld. Daarnaast vormen de vele modellen en miniaturen prachtig onderwijsmateriaal. Daarom zette ik bij Romereizen steeds een bezoek aan het museum aan het eind van het programma. Dat gaf een mooie recapitulatie van alles wat de studenten gezien hadden.

De collectie is dus heel instructief, maar het gebouw is een monster: enorme gladde zuilen markeren de ingangen en de zuilengalerij die de twee delen verbindt. Daaronder bevindt zich een gang met afgietsels van de hele zuil van Traianus; dat is dan weer prachtig. Daar en ook in de zalen heb ik veel foto's gemaakt. Maar ook de hiveringwekkende buitenkant heb ik vastgelegd, steeds met personen om een besef van de onmenselijke dimensies te geven.

Als je – weer – Rome bezoekt, heb je als mijn reistip EUR. Voor een complete dag ‘fascistisch Rome’ moet je ook naar het “Foro Italico”, ooit Foro Mussolini, aan de andere kant van de stad gaan: zwart-wit mozaïeken brengen de dictatuur tot leven.

Stalinistisch classicisme

Op fascistentoer in Moskou – pas als het land ont-poetiniseerd is – moet je de ringlijn van de metro nemen en op stations uitstappen. Stalin wilde die haltes tot paleizen voor het volk maken. In de jaren dertig was het experimentalisme van een decennium daarvoor allang in de ban gedaan. Dus werden er vertrouwde ornamenten aangebracht. Tot in de jaren vijftig werd het ‘Stalinistisch classicisme’ toegepast in appartementsgebouwen, direct herkenbaar aan de enorme halfzuilen aan de voorgevels. De woningen daarin zijn zeer geliefd, want ze zijn ruimer en ook degelijker gebouwd dan de latere, verkruimelende Chroesjtsjovsflats, die in ijtempo een einde moesten maken aan de woningnood.

Het bouwen van Hitler en Speer

Hitler, gefrustreerd kunstenaar in de politiek, werd op zijn wenken bediend door ‘zijn’ architecten Paul Ludwig Troost (1878-1934) en Albert Speer (1905-1981). De

eerstgenoemde ontwierp in München het *Haus der Deutschen Kunst*, tegenwoordig simpel *Haus der Kunst*. Dat is bewaard gebleven in tegenstelling tot wat Speer allemaal bedacht voor het nieuwe Berlijn. Dat moest als *Germania* de wereldhoofdstad worden. Verder dan maquettes, verdrijving van Joden uit in de weg staande woningen ('Nee, hij wist daar niets van,' zei Speer later), onderbouwen en straatlantaarns is het niet gekomen. De oorlog kwam tussenbeide, waarbij de bombardementen nog wel werden begroet: ze schiepen de ruimtes die nodig waren voor de totale vernieuwing van de rijkshoofdstad.

In Neurenberg, 'Hoofdstad van de (Nazi-)Beweging' is nog wel werk van Speer bewaard. In 1991 heb ik gestaan op het podium vanwaar Hitler de Paradeplatz overzag.

Onder Speers oppertoezicht werd in 1935 begonnen aan de enorme Kongresshalle, waaraan van 1935 tot 1943 is gebouwd. De binnenplaats van het halfronde complex zou overdekt worden om 120.000 mensen te herbergen. De omringende gebouwen die, in niet afgebouwde staat, maar 39 in plaats van de beoogde 65 meter hoogte bereiken, vormen een halfrond rond de binnenplaats. Zichtbare inspiratie waren het theater van Marcellus in Rome en natuurlijk het Colosseum.

Na de oorlog zat de stad met het complex opgescheept. De ruimtes zijn voor alles en nog wat gebruikt: jaarbeurs, tentoonstelling, magazijn voor een postorderbedrijf, oefenruimte voor het plaatselijke orkest, tijdelijke operatheater en, ja, er is een informatiecentrum over het naziverleden. De stormachtige debatten over bestemming en behoud komen maar niet tot rust. Maar goed ook: totalitair classicisme moet tot nadenken en debat stemmen, omwille van historisch bewustzijn.

En nu Trump

Verraadt de keuze voor classicisme de dictator? Al op de eerste dag van zijn tweede regiem heeft Donald John Trump het memorandum 'Promoting Beautiful Federal Civic Architecture' uitgevaardigd. De 'Administrator of the General Services Administration' moet binnen 60 dagen aanbevelingen indienen om het beleid te bevorderen dat 'federale gebouwen als zodanig herkenbaar zijn en het regionale, traditionele en *klassieke* erfgoed eerbiedigen.' Wat Trump voor ogen heeft, is te zien in het park van het Witte Huis. Daar heeft hij in zijn eerste ambtsperiode een zielloos tennispaviljoen laten bouwen, een soort partytent met zuilen. ▼

Riccardo Bofill, Le Théâtre met 130 appartementen. Rechts zijkant van 'L'Arc, met 20 flats, Marne-la-Vallée

Kunstschrift van Openbaar Kunstbezit 1983

Colosseo Quadrato, in EUR, met teksten die het Italiaanse volk verheerlijken

Twee van mijn studenten voor de ingang van het *Museo della civiltà romana*, 1999

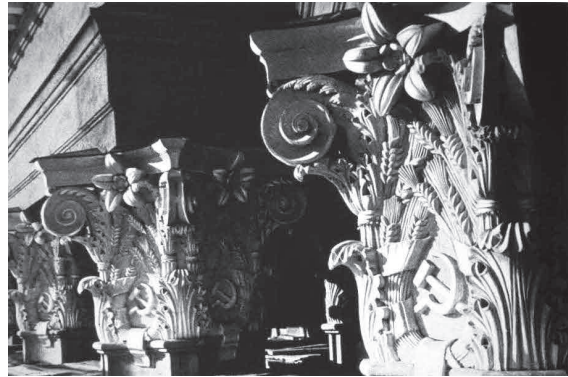
Komsomolskaya metrostation van de Cirkellijn, Moskou

Woongebouw in Stalinistisch Classicisme, Saltikovastraat, Sint-Peterburg, eigen opname

Neuren-
berg, Kongresshalle, buitenzijde van het hoefijzer, dat de binnenhof omsluit (Wikipedia)

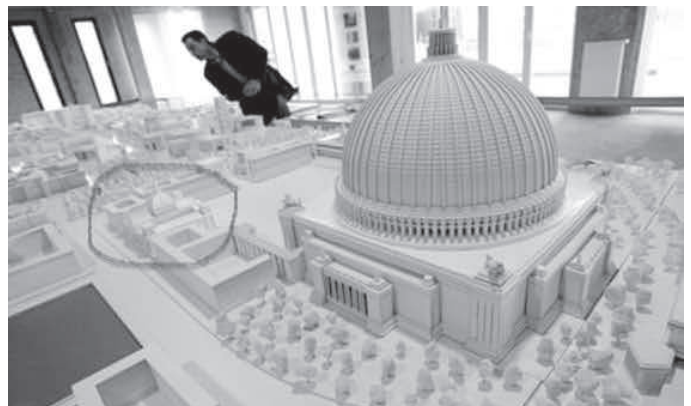
Composietkapitelen van het Theater van het Rode Leger, Moskou: Korinthisch met de Sovjetsymbolen graan, hamer en sikkel

Haus der (Deutschen) Kunst, München

Spreektribune, Paradeplatz, Neurenberg, eigen opname

Maquette van de Grosse Halle in Speers *Germania*; ter vergelijking van de grootte is het Rijksdaggebouw omlijnd.

‘Goed Nieuws Nederland’: indoctrinatie en teruggang naar religie

door *Eelko de Vos*

Frontrunners Ministries, een religieuze organisatie waar we al eerder over schreven, organiseert op 21 juni 2025 het initiatief ‘Goed Nieuws Nederland’, waarbij duizenden evangelisten het land intrekken om mensen terug te brengen naar Jezus. Ze doen dit onder een andere naam: Soulwinners, een naam die prima geplakt had kunnen worden op een horror B-film uit de jaren ‘80. Vanuit een atheïstisch perspectief roept dit initiatief zowel ethische als maatschappelijke zorgen op. Twee belangrijke punten verdienen hierbij extra aandacht: de kritiek vanuit politici en medische professionals en de problematische aspecten van een terugkeer naar religieuze roots.

Zorgen van politici en medische professionals

Een van de meest controversiële aspecten van Frontrunners Ministries is hun gebruik van gebedsgenezing en demonuitdrijving, praktijken die door medische experts als potentieel gevaarlijk worden beschouwd. Minister Ernst Kuipers van Volksgezondheid waarschuwde al in 2023 voor evangelist Tom de Wal ▼, oprichter van Frontrunners, vanwege claims dat hij ziekten zoals kanker en diabetes kon genezen door gebed. Zulke uitspraken kunnen ertoe leiden dat mensen afzien van reguliere medische behandelingen en vertrouwen op onbewezen spirituele methoden, wat levensbedreigend kan zijn.

Daarnaast wordt er vanuit de medische wereld op gewezen dat demonuitdrijvingen psychisch kwetsbare mensen kunnen schaden. Het veroorzaakt trauma's bij mensen met psychische stoornissen zoals schizofrenie, die mogelijk al worstelen met hallucinaties en wanen. Het suggereren dat iemand bezeten is, kan angst en zelfstigma verergeren, en zelfs leiden tot ernstige psychologische schade. Daarnaast wordt homofilie ook gezien als “tegen-god”, waardoor deze mensen psychisch en sociaal onderdrukt worden. Ook dit veroorzaakt trauma's. Als laatste heeft de psychische hulpverlening ook religieus trauma syndroom (RTS) erkent als een grote bron van mentale

verstoringen, wat dit soort evangelistische stromingen aantoonbaar versterkt.

Ook politieke partijen, vooral die met een seculiere signatuur, hebben hun bezorgdheid geuit. Er zijn vragen gesteld over de invloed van dit soort grootschalige evangelisatiecampagnes op de seculiere samenleving en of hierbij kwetsbare groepen, zoals kinderen en zieken, doelbewust worden beïnvloed. De scheiding tussen kerk en staat staat hierdoor opnieuw ter discussie.

De problematiek van ‘teruggaan naar religieuze roots’

Het idee dat Nederland ‘terug moet naar Jezus’ is gebaseerd op een nostalgisch en selectief beeld van de geschiedenis. Nederland kent inderdaad een christelijk verleden, maar is inmiddels een seculiere democratie waarin pluralisme en individuele vrijheid centraal staan. De samenleving bestaat uit atheïsten, humanisten, christenen, moslims, boeddhisten, agnosten en nog vele anderen. Een beweging die expliciet oproept tot een her-christianisering is feitelijk een poging om de diversiteit en secularisatie terug te draaien naar een theocratie.

Negatieve effecten hiervan zijn onder meer:

- 1. Beperving van vrijheid van geloof (en ongeloof)**
Een religieus reveil zoals Frontrunners nastreeft, zal leiden tot sociale druk om christelijke normen en waarden opnieuw te omarmen. Dit zal atheïsten, agnosten en mensen van andere religies in de verdrukking brengen, zoals we ook zien in andere theocratieën.
- 2. Teruggang in sociaal progressieve waarden**
De invloed van evangelische bewegingen gaat vaak gepaard met afwijzing van zaken als LGBTQ+-rechten, abortus, en euthanasie. Nederland heeft deze rechten zorgvuldig opgebouwd op basis van individuele vrijheid en ethiek, en een terugkeer naar religieuze fundamenteën zal deze zeker ondermijnen.
- 3. Risico op polariserende discussies**
Campagnes zoals ‘Goed Nieuws Nederland’ vergroten de kloof tussen gelovigen en niet-gelovigen. De nadruk op "terugkeer naar Jezus" impliceert dat de huidige seculiere koers verkeerd zou zijn, wat bijdraagt aan sociale verdeeldheid. Scherpe discussies over religie worden nu al als taboe gezien, laat staan als Nederland terugkeert naar deze religieuze roots.
- 4. Schending van de scheiding tussen kerk en staat**
Als evangelisatie grootschalig wordt gesteund door publieke figuren of (indirect) invloed krijgt op beleid, komt de neutraliteit van de overheid in gevaar. Dit zou kunnen leiden tot ongewenste bemoeienis van religieuze organisaties met maatschappelijke en politieke kwesties.

Frontrunners' 'Goed Nieuws Nederland' presenteert zich als een positieve en liefdevolle beweging, maar vanuit een humanistisch, atheïstisch, politiek en kritisch perspectief roept het serieuze vragen op. De risico's van ongefundeerde geloofsgenezing en demonuitdrijving, de sociale druk om christelijke normen te herintroduceren en de mogelijke bedreiging van seculiere waarden maken dit initiatief zacht gezegd minimaal problematisch. In een moderne, diverse samenleving zou geloof een persoonlijke keuze moeten blijven, vrij van massale bekerings-offensieven.

Het is jammer dat atheïsten geen groepering zijn die zich verenigen. We zouden een prachtige contra-beweging kunnen maken tegen deze initiatieven van Frontrunners. Wat zou het mooi zijn om deze stroom van duizenden evangelisten op 21 juni letterlijk tegemoet te treden met duizenden atheïsten en humanisten. De discussies ter plekke en op politiek niveau die daaruit zouden voortvloeien zouden waarschijnlijk de geschiedenisboeken in gaan.

<https://frontrunners.com/nl/activiteiten/evangelisatie/goednieuws>

Gratis boeken

God van Voorspoed

Woorden van geloof

Spreken in Tongentaal

Jezus Aanraken

WERELDS NIEUWS

door **René van Elst**

Heilige boontjes terug naar de Middeleeuwen

Het protestantse Nederlands Dagblad, dat het katholieke wereldje steeds goed in de gaten houdt, maakte op 5/6 maart melding van een 'wonder', namelijk dat in ons land een nieuw klooster "opent" (slecht Nederlands, dat ik steeds vaker tegenkom met werkwoorden als *openen*, *wijzigen* en *uitbreiden*). Een internationaal gemeenschapje van zes kapucijnen (plus een stagiair), ook bekend als minderbroeders, deel uitmakend van de franciscaanse kloosterfamilie, betreft het Emmausklooster te Velp. Ze komen onder meer uit India, Tanzania en Indonesië. De leiding heeft de Duitse broeder Christophorus (60), die e.e.a. heeft geregeld volgens een opdracht van de generaal-overste van de kapucijnen. De bedoeling is om in het ontkerkelijkt Nederland "de vlam van ons charisma weer aan te wakkeren". De kapucijnen zijn gastvrij en willen pelgrims ontvangen en mensen laten kennismaken met de franciscaanse spiritualiteit. (afbeelding gegenereerd met Photoshop a.i.)

Spiritueel vechten

Over spiritualiteit gesproken: 'humanisme' is – voor mij althans – al een moeilijk te omlijnen begrip, voor 'spiritualiteit' geldt dat nog sterker. Joost Vervoort (universitair hoofddocent Transformatieve Verbeelding aan de

Universiteit Utrecht) deed op 13 maart op de NRC-site een poging om niet alleen uit te leggen wat het is, maar

ook om progressieve bewegingen aan te sporen om zich er meer op te richten. (Hij legt helaas niet uit wat ‘Transformatieve Verbeelding’ is – gaat het om arrogantie of om voorstellingsvermogen?) Dat acht hij nodig in het kader van verzet tegen wat hij nogal demagogisch noemt “Losgeslagen kapitalisme en fascisme als mondiale haat- en doodscultus, die de wereld leegzuigt als een vampier.” Hij constateert dat ‘rechts’ er met succes op inspeelt dat mensen “wezens van mythe, droom en fantasie” zijn, via gebruik van extreme taal, symbolen, rituelen en acties die “emotionele energie kanaliseren”. Hij geeft geen voorbeelden, maar dat ‘rechts’ erop inspeelt dat veel mensen gelovig zijn, lijkt me duidelijk.

Spiritualiteit, die samengaat met het verlangen naar een betere wereld, als bron van emotionele energie, ontbreekt volgens Vervoort veelal in de progressieve politiek. En wat is dan spiritualiteit? Dat is “je één voelen met al het leven, (...) het leven dienen, (...) denken, voelen en leven in ecosystemen. Begrijpen dat alles met elkaar verbonden is en dat we er samen voor staan. (...) opkomen voor de zwakkeren, (...) dat je bereid bent je status, je veiligheid en meer op te geven.” Door ons te “wortelen in het mysterie” vinden we de kracht om “vol te houden, op te staan, offers te brengen, te vechten en anderen te inspireren.” Dit is, zegt Vervoort, een relationele spiritualiteit, die tegenover de spirituele praktijken staat, die in dienst staan van het individu. Van belang is dat er geen dogmatische claims worden gemaakt en dat men zich richt op fysieke, financiële en institutionele spirituele infrastructuur. Daar kan ik me heel weinig bij voorstellen.

Mag ik concluderen dat de spiritualiteit van Vervoort een combinatie is van progressief, ecologisch en christelijk denken? Hij noemt gewoon alles wat hij zelf denkt of meent ‘spiritualiteit’. Is het niet een voorbeeld van begripsinflatie? Het lijkt me in ieder geval niet hetzelfde als de spiritualiteit van de broeders in Velp. Wat ‘links’ betreft heeft Vervoort in zoverre gelijk, dat daar dezer dagen weinig bezielends van uitgaat.

Nadat ik dit had geschreven ontvingen wij van Enno Nuy een goed commentaar op het stuk van Vervoort; dat vindt u elders in dit nummer.

Islamkritiek

Jolande Withuis refereert in de Volkskrant van 6 maart aan recente discussie over een inreisverbod voor drie islamitische haatzaaiers, dat door de rechter ongedaan werd gemaakt. Zij geeft voorbeelden van de giftige opvattingen van de drie predikers en vindt er geen doekjes om: “Opnieuw zagen we het desastreuze resultaat van het decennialange offensief van linkse en moslimorganisaties om islamkritiek weg te zetten als ‘islamofob’ of zelfs racistisch. De volautomatische overtuiging te worden gediscrimineerd leidt tot vervalsing van de realiteit.” Zij wijst erop dat wie kritiek heeft op christelijke ideeën niet beschuldigd wordt van christenfobie.

Ik had het hierboven even over begripsinflatie. Daarvan kunnen we ook spreken als het gaat over islamofobie. Dat betekent letterlijk islamvrees; dat zou je kunnen omschrijven als vrees voor islamisering, voor toenemende maatschappelijke invloed van de islam. Zo zou je ook kunnen spreken over fascismofobie, vrees voor fascistische overheersing. Geen van beide is per definitie racistisch. En als iemand, die kritiek uit op gedachtegoed of praktijken, zo’n vrees zou hebben, maakt dat die kritiek

niet automatisch waardeloos of ongepast. (afbeelding gegenereerd met Photoshop a.i.)

Conservatieve christenen

Trouw informeert ons op 28 februari over het onderzoeksprogramma Zembla, dat heeft gemeld dat radicaalrechtse Amerikaanse christenen hun Europese geestverwanten met miljoenen dollars steunen om hun politieke idealen te realiseren. De Nederlandse lobbyclub Christian Council International werkt samen met zulke Amerikaanse organisaties. De Nederlandse SGP’er Henk Jan van Schothorst is de oprichter. Hij heeft in Afrika regeringsleiders opgeroepen om “familiewaarden te verdedigen.” Hij zou daar wel gepleit hebben voor een vrijplaats voor mensen met een (goed lezen!) “gelijkslachtige aantrekkingskracht”.

Volgens Zembla zijn tientallen miljoenen naar Europa gestroomd vanuit het Amerikaanse netwerk achter Project 2025, onder andere naar de Poolse katholieke Ordo Iuris (die banden heeft met Rusland). Het doel is om de Europese liberale rechtscultuur geheel te veranderen.

Oppassen voor christenen?

In de NRC van 7 maart krijgen Beatrice de Graaf en de (in mijn artikelen al eerder genoemde) theoloog Stefan Paas gelegenheid om zich genuanceerder uit te spreken over de (Amerikaanse) christenen. De Graaf is historicus en hoogleraar Geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. Het tweetal stelt de vraag of religieus nationalisme bedreigend is. In Amerika heeft zich een ontwikkeling voorgedaan van *religious right* naar (*white*) *christian nationalism*, van waaruit ook bewegingen elders worden gesteund (zie de vorige paragraaf). Men spreekt over politisering van het christendom. Volgens het Public Religion Research Institute was in 2024 10% van de Amerikanen aanhanger en 20% sympathisant van het christelijk nationalisme, met zijn stellingen als “Amerika moet uitgeroepen worden tot christelijke natie” en “God heeft christenen geroepen om gezag te hebben over alle sectoren van de samenleving.” Gevaarlijk hoeven zulke mensen niet te zijn, maar er zit wel een ide-

ologische basis in voor geweld. De Amerikaanse rechtsorde loopt gevaar, omdat het christelijk nationalisme daar de kernwaarden van die rechtsorde niet meer omarmt. Aanhangers stonden vooraan om op 6 januari 2021 het Capitool te bestormen.

De Graaf en Paas menen dat de ontwikkeling niet los gezien kan worden van de toenemende secularisatie in de V.S. (het percentage godgelovigen is in 25 jaar van 90 naar 63 gedaald), maar wat dan precies het verband is maken zij niet duidelijk. In Europa zien zij dat rechts-populistische partijen al langer een bovengemiddeld ongelovig kiezerspubliek trekken, terwijl actieve kerkgangers het minst van alle burgers geneigd zijn om op radicaal-rechtse partijen te stemmen. Dat komt door het bestaan van christelijke partijen en doordat de kerken waarschuwen tegen rechts. In Amerika heeft kerkgang ook wel een waarneembaar effect: kerkgangers scoren daar lager op wapenbezit en geweldpleging.

De auteurs besluiten hun stuk met de aansporing om niet alle christenen over één kam te scheren: politiek geweld komt vooral van *do-it-yourself*-gelovigen die geen deel uitmaken van een kerkverband en zich op eigen houtje als verlosser, martelaar en engel der wrake opwerpen.

Het moge zo zijn, zeg ik dan, dat het gevaar van politiek geweld van (kerkgaande) nationalistische christenen niet zo groot is, maar als de meerderheid van de bevolking voor een overheid kiest die deze categorie naar de mond praat en begunstigt en als deze christenen hun best doen om invloed uit te oefenen op de politiek in andere delen van de wereld, dan mogen wij ons best zorgen daarover maken.

Trump en het christelijk nationalisme

De Graaf en Paas schrijven ook dat de entourage van Donald Trump minder uitgesproken religieus is dan die van voorgaande presidenten en zo de afnemende gelovigheid weerspiegelt, maar de hoogleraar sociologie Philip Gorski (die zij ook noemen) ziet wit christelijk nationalisme als de drijvende kracht achter Trump. Daarover gaat het in Trouw van 4 december 2024. Gorski ziet de toekomst van de Amerikaanse democratie somber in. De dreiging komt volgens hem voort uit het mythische beeld dat een deel van de bevolking heeft van de V.S. als christelijke witte natie met een bijbels geïnspireerde grondwet, een natie die bedreigd wordt door niet-christenen en mensen van kleur. Voor de bescherming van de V.S. achten zij geweld gerechtvaardigd. Tegelijkertijd behoort het wit christelijk-nationalisme tot de kern van de hele *Make America Great Again*-beweging. De christelijke organisaties die Trumps steunen zijn heel goed georganiseerd en gefinancierd. Een belangrijke rol speelt de Pinksterbeweging, die de evangelicals heeft beïnvloed met het idee van spirituele oorlogsvoering en andere bovennatuurlijke ideeën.

Het artikel gaat verder over wat Gorski nu aan narigheid voor Amerika verwacht; ik vermeld daarvan alleen dat hij zegt: “De V.S. worden een kleptocratische oligarchie, dat denk ik zeker.”

De rol van religie in 2025

Skeptic berichtte op 12 maart dat op 27 februari in Austin, Texas een debat is gehouden tussen Michael Sher-

mer en Adam Carolla (atheïsten) aan de ene kant en Ayaan Hirsi Ali en Ross Douthat (christenen) aan de andere kant over de vraag: heeft het Westen een religieuze wederopbloei (*revival*) nodig? De toeschouwers gaven voor en na het debat hun mening (ja of nee). Shermer en Carolla zagen kans om 12% van het publiek over te doen stappen naar hun kant (nee) en wonnen het debat, omdat dat meer was dan het percentage dat naar ‘ja’ overstapte. Eerst was 73% voor religieuze wederopbloei; dat moet dus aan het slot 61% zijn geweest. Toch een succesje. Het debat is beschikbaar op het net, maar alleen voor betalende abonnees van The Free Press. (‘Free’ betekent bij The Free Press niet ‘gratis’!)

Tech-rechts en religieus rechts

In het vorige nummer (p.14) noteerde ik uit het Nederlands Dagblad dat de (Amerikaanse) christenen zich zorgen zouden moeten maken over de door Trump binnengehaalde tech-miljardairs, met hun ideeën over brain-chips (Musk), levensverlenging (Thiel) en inzet van kunstmatige intelligentie (Altman). Nu kreeg ik via

Blendle een artikel van Elian Yahye (een student internationale betrekkingen die in 2016 jongerenvertegenwoordiger naar de V.N. werd) uit dezelfde krant d.d. 15 maart, waarin deze constateert dat tech-rechts en religieus rechts ondanks alles de handen ineen slaan. Hij citeert de hoogleraar religiewetenschappen (in Florida) Julie Ingersoll, die zegt dat christenen vaak wegkijken wanneer bondgenoten gedrag vertonen dat ze bij tegenstanders als zondig

zouden veroordelen. Over Elon Musk schrijft hij dat die het krijgen van veel kinderen, vooral van rijke intelligente mensen, als een doel op zich ziet, vooral om de bevolkingskrimp tegen te gaan. Die benadering schoot bij sommige conservatieve christenen in het verkeerde keelgat, maar er waren er ook die blij waren dat Musk (die zelf met 14 kinderen bij verschillende vrouwen het voorbeeld gaf) tenminste kinderen wilde krijgen. Vrouwen met kinderen van verschillende mannen worden veroordeeld, maar mannen zoals Musk niet of veel minder. En de bovengenoemde ‘transhumanistische’ ideeën lijken op gespannen voet te staan met de conservatief-christelijke levenshouding. Maar er zijn christenen die juist overeenkomsten met de tech-mannen zien, zoals het voorstander zijn van de vrije markt, en die het belangrijk vinden om als remmende, corrigerende kracht te fungeren. Musk noemt zich ‘cultureel christen’ en de evangelical Thiel hecht belang aan het christelijk gedachtegoed. Dat schept een band. Daar staat tegenover dat Musk – à la Nietzsche – empathie “de fundamentele zwakte van het Westen” noemt.

Kritiek op Musks brain-chips lijkt nu uit te blijven. Volgens Ingersoll hangt het al of niet bezwaar maken tegen technologie er vooral van af of het wel of niet een medestander is die die technologie promoot.

De historica Kristin Kobes Du Mez (in Michigan) ziet somber stemmende overeenkomsten. Beide stromingen zijn volgens haar gericht op het afbreken van de huidige politieke orde en zien de democratie daarbij als een obstakel. ‘Ze beschouwen zichzelf als verlichte geesten die het recht hebben om leiding te geven.’ De religieus-rechtse leiders hebben duidelijk gemaakt dat ze vooral uit zijn op macht. Daarvoor zijn ze bereid allerlei compromissen op de koop toe te nemen, aldus Du Mez.

Minder godgelovigheid, maar...

We blijven nog even in de V.S., maar heel kort. In februari is daar een nieuw rapport van Pew Research over het 'religious landscape' uitgekomen. Vastgesteld is (door ondervraging van 35.000 Amerikanen) dat de populariteit van het christendom na een jarenlange daling is gestabiliseerd. Meer hierover in het artikel van Eelko de Vos hierna.

Sinterklaascadeau

Zoals gemeld heeft Amsterdam een cadeau van de paus gekregen voor het 750-jarig bestaan: de Sint-Nicolaasbasiliek werd op 8 maart verheven tot kathedraal. Nu blijkt dat geen enkele vertegenwoordiger van het stadsbestuur daarbij was. Burgemeester Halsema had ruim vooraf laten weten dat zij niet aanwezig kon zijn en had op andere manieren belangstelling getoond, maar het is begrijpelijk dat er over gemopperd wordt dat geen van de negen wethouders als vervanger is gekomen. (Maar misschien dachten die net als ik dat het voor de stad weinig uitmaakt...)

Schisma's

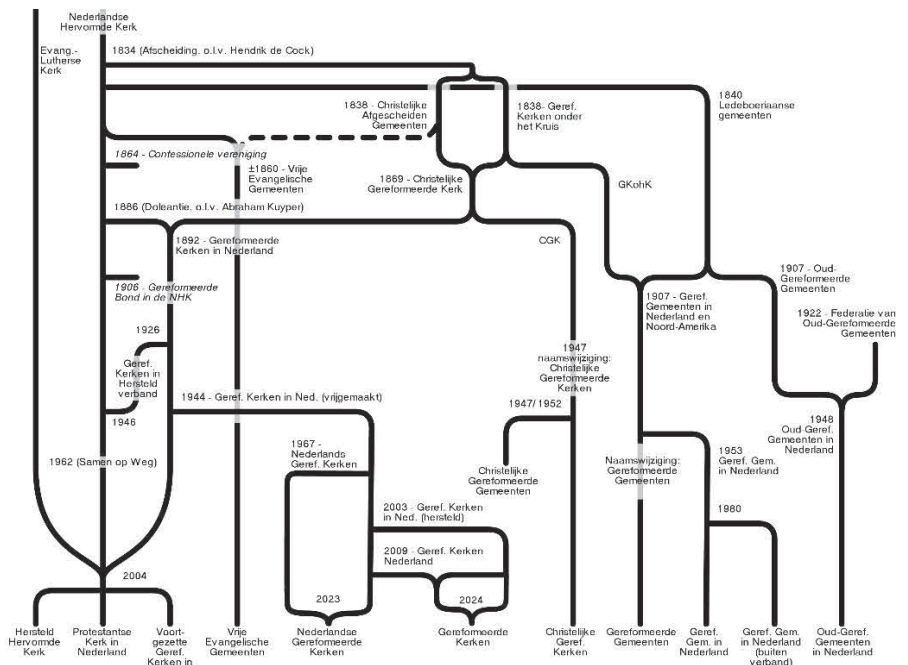
In een mailrondzending van Hendro Munsterman van het N.D. van 14 maart staat een stuk met een kort en sterk samengevat overzicht van recente schisma's en herenigingen in de Protestantse kerken. Ik neem de vrijheid om het grotendeels als citaat over te nemen:

"Het is niet simpel. De Gereformeerde Kerken vrijgemaakt waren een afsplitsing van de Gereformeerde Kerken in Nederland, maar fuseerden in 2023 met de Nederlands (zonder e aan het eind) Gereformeerde Kerken tot de Nederlandse (met een e aan het eind) Gereformeerde Kerken die zich juist in 1967 van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt hadden afgescheiden. Deze hereniging leidde echter tot twee nieuwe afscheidingen omdat niet alle vrijgemaakten zich erin konden vinden. Dat leidde tot de Gereformeerde Kerken hersteld en de Gereformeerde Kerken Nederland. Twee kerken fuseerden en daardoor ontstond er niet één, maar ontstonden drie kerken. Het bovenstaande gaat slechts over een heel klein deel van het Nederlandse protestantisme. Bij de veel grotere PKN gebeurde namelijk bij de fusie van de drie kerken in 2004 ongeveer hetzelfde. En dan hebben we het nog niet eens over andere protestantse kerken, de reformatorische kerken en de grote wolk aan evangelicale kerken. Wat ook niet helpt is dat de termen als 'gereformeerd', 'reformatorisch', 'evangelisch', 'hervormd' helemaal niet zo helder omschreven en afgebakend zijn als ze misschien lijken."

Wikipedia heeft dit fraaie London Underground-achtige schema (rechtsboven), dat verder terugkijkt.

Jongensbesnijdenis

In het vorige nummer (p. 12/13) besteedde ik onder meer enige aandacht aan vrouwen- of misschien beter gezegd meisjesbesnijdenis. De Vrije Gedachte keert zich al lang niet alleen daartegen, maar ook tegen jongensbe-

snijdenis, die veel in praktijk gebracht wordt door joden en moslims uit overwegingen van geloof en traditie. De Parooljournalist Jesper Roel (33) vraagt zich in een artikel van 15 maart af waarom, terwijl religieuze meisjesbesnijdenis verboden is, een verbod op jongensbesnijdenis taboe is. Zelf werd hij, toen hij begin 20 was, om medische redenen besneden. Hij weet nu dat seks met voorhuid fijner is dan zonder. Hij is het raar gaan vinden dat veel mannen om religieuze redenen besneden zijn zonder dat ze daar zeggenschap over hebben gehad. Er is een botsing tussen twee werelden; de vrijheid van godsdienst staat tegenover het zelfbeschikkingsrecht. Er zijn verschillende redenen waarom meisjesbesnijdenis kwalijker is – ik sla de details hier over – maar een discussie over jongensbesnijdenis is wel degelijk zinvol, vindt Roel. Hij vermeldt dat het Humanistisch Verbond enkele jaren geleden zonder succes heeft geprobeerd het punt op de agenda van de Tweede Kamer te krijgen. (Ik weet niet of dat zo is; in 2013 heeft De Vrije Gedachte dit geprobeerd, ook vergeefs, en het H.V. daar niet in meegekregen.) Directeur Robbert Bodegraven van het H.V. wijst Roel op het polariserende van kritiek op religieuze besnijdenissen. Hij ziet als oplossing dat zulke besnijdenissen pas uitgevoerd worden op het moment dat de persoon in kwestie daar ook zeggenschap over kan uitoefenen.

Op de vraag hoe het komt dat er (nog steeds) geen verbod op jongensbesnijdenis is, weten u en ik het antwoord wel. De oplossing voor het probleem zou toch echt zijn: religieuze besnijdenissen verbieden. We weten immers hoe religie en traditie en de religieuze gemeenschap mensen ertoe kunnen brengen om zinloze en zelfs onaangename of schadelijke dingen te doen, waarvan ze dan denken of zeggen dat ze die uit vrije wil doen; ik noem zaken als het dragen van hoofddoeken en het meedoen aan de Ramadan of steun geven aan onwaardige politici of een klooster beginnen...

De afkalving van het christendom in de VS: een overwinning voor secularisme?

door *Eelko de Vos*

<https://edition.cnn.com/2025/02/26/us/religious-views-usa-pew-study/index.html>

De religieuze achteruitgang is overduidelijk in de cijfers te zien: we hebben te maken met een veranderend Amerika. Recente data van het Pew Research Center bevestigen een diepgaande verschuiving in de religieuze identiteit van de Verenigde Staten. Waar in 2007 nog 78% van de Amerikaanse volwassenen zichzelf als christelijk beschouwde, is dat percentage in 2024 gedaald tot slechts 62%. Tegelijkertijd groeide het aantal religieus niet-geaffilieerden—de zogenoemde 'nones'—van 16% naar maar liefst 29%. Dit is een schokgolf door een land dat zichzelf ooit als een onwrikbare 'natie onder God' zag. De trend toont aan dat georganiseerde religie haar greep op de Amerikaanse samenleving verliest. De opkomst van seculiere denkers, atheïsten en humanisten lijkt een onvermijdelijke tegenbeweging tegen eeuwenlange religieuze indoctrinatie. De vraag is nu: is deze achteruitgang tijdelijk, of zijn we getuige van een onomkeerbare seculiere revolutie?

Jongeren verlaten het geloof en de macht van de rede wint terrein. Een van de meest veelzeggende aspecten van deze verschuiving is de generatiekloof. Onder jongvolwassenen (18-29 jaar) beschouwt slechts 45% zichzelf als christen, terwijl 44% aangeeft geen religieuze affiliatie te hebben. Dit betekent dat de komende generaties steeds minder beïnvloed worden door dogma's en religieuze tradities. In een wereld waarin wetenschap, technologie en kritisch denken de boventoon voeren, verliezen religieuze verklaringen hun relevantie. Jongeren leven in een tijd waarin toegang tot informatie ongekend is. De oude strategie van religie—de onwetenden in de kerk houden en twijfel onderdrukken—werkt niet langer. De rede wint terrein en dat is een vooruitgang die niet genegeerd mag worden.

Politiek en religie verschuiven nu naar het verval van christelijk conservatisme. De neergang van religieuze affiliatie laat zich ook voelen binnen de politieke en ideologische structuren van de VS. Onder zelfverklaarde liberalen identificeert slechts 37% zich als christen, een drastische daling vergeleken met 62% in 2007. Dit onderstreept een afnemende invloed van religie op progressieve kringen, die steeds minder geduld lijken te hebben met de reactionaire standpunten van religieuze instellingen. Christelijk conservatisme, dat zich jarenlang verzette tegen LG-BTQ+-rechten, abortus en seculier onderwijs, begint zijn morele autoriteit te verliezen. Steeds meer Amerikanen herkennen de hypocrisie van kerkleiders die oproepen tot 'familiewaarden' terwijl ze zelf verwickeld zijn in schandalen. De afname van religie betekent het einde van religi-

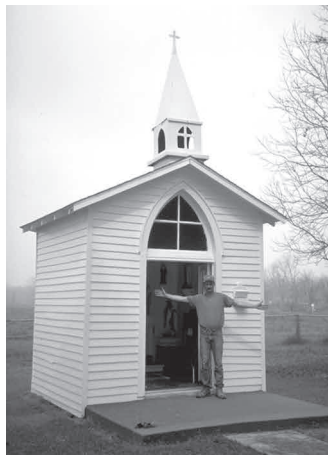
euze dominantie in de politiek—een noodzakelijke correctie na eeuwenlange bemoeizucht van priesters en predikanten met wetgeving en ethiek.

Het geeft de teloorgang van religieuze invloed in traditionele bolwerken weer. Zelfs in traditioneel religieuze staten en regio's brokkelt de macht van de kerk af. In Pennsylvania, ooit een christelijke bolwerkstaat, identificeerde in 2024 nog slechts 62% van de bevolking zich als christen—een daling van 11% in slechts tien jaar. Dit patroon herhaalt zich in talloze andere staten, van het diepe zuiden tot de Midwest. Wat ooit ondenkbaar leek—een Amerika waarin kerken leeglopen en religie een marginale rol speelt—wordt langzaam werkelijkheid. Deze trend onderstreept dat de moderne samenleving niet langer afhankelijk is van religieuze instituties voor ethiek en zingeving. Humanistische waarden, gebaseerd op rationeel denken en empathie in plaats van dogma en bijgeloof, nemen die rol over.

Is dit een stabilisatie of het begin van een seculiere toekomst? Sommige optimisten binnen religieuze kringen wijzen op de relatieve stabilisatie van christelijke affiliatie sinds 2019 als bewijs dat het tij keert. Maar deze hoop lijkt ongegrond. De onderliggende trend laat zien dat religie haar aantrekkingskracht verliest en enkel overleeft door sociale druk en gewoonte. Zolang wetenschap blijft bewijzen dat morele en existentiële vragen prima beantwoord kunnen worden zonder heilige teksten, zal de neergang van religie doorgaan. In plaats van een 'stabilisatie' is het waarschijnlijker dat we slechts een korte adempauze zien voordat de volgende golf van secularisatie zich aandient.

De opkomst van atheïsme en humanisme is een kans, geen bedreiging. Voor humanisten, atheïsten en vrijdenkers biedt deze ontwikkeling een unieke kans. Naarmate georganiseerde religie haar greep verliest, ontstaat er ruimte om rationele, wetenschappelijke en ethisch onderbouwde wereldbeelden te verspreiden. Dit is het moment om atheïsme te normaliseren en humanisme te versterken als levensbeschouwing. De morele superioriteit van secularisme—gebaseerd op kritisch denken, wetenschappelijke kennis en universele ethiek—wordt steeds duidelijker in contrast met de dogma's, schandalen en tegenstrijdigheden van georganiseerde religie.

Een wereld zonder religie is derhalve binnen handbereik. De Verenigde Staten, ooit een bastion van religieus fundamentalisme, staat op een kruispunt. De afname van christelijk geloof, vooral onder jongeren en progressieve groeperingen, is een teken dat de toekomst steeds minder gedomineerd wordt door oude religieuze doctrines. Dit is geen tragedie, maar een kans op vooruitgang, ondanks de Trump regering die tracht om religie te gebruiken voor het vergaren van meer macht en positie. Maar hoe sneller de samenleving dogma's achter zich laat en kiest voor rationele, humane principes, hoe beter. De seculiere toekomst is niet alleen wenselijk, maar onvermijdelijk. Als deze regering, gestuurd en bestuurd door semi-gelovige miljardairs, doorgaat in de richting die het nu gekozen lijkt te hebben, is dat enkel olie op het anti-religieuze vuur. Het zal onbedoeld een seculiere wereldorde eindelijk dichterbij brengen.

Steeds kleinere kerken!

Over goede bedoelingen en medische schandalen

door *Martin Harlaar*

In de geschiedenis van de geneeskunde komen tal van medische schandalen voor waarvan vooral - en soms uitsluitend - vrouwen het slachtoffer zijn geworden. Die schandalen komen meestal niet voort uit een gebrek aan goede bedoelingen van de kant van de medici, maar omdat zij zich afsluiten voor kritische geluiden.

Iedereen is het erover eens, dat je van een koe geen stier kan maken, van een merrie geen hengst, van een zeug geen beer, van een ooi geen ram. Maar over de mogelijkheid om van een vrouw een man te maken (en omgekeerd) zijn de meningen sinds enkele jaren sterk verdeeld en lopen de emoties soms zeer hoog op.

Een vrouwelijke arts schreef mij een dag na Kerst: “Ik denk dat bij het grote publiek de idee leeft dat je van geslacht kan veranderen, met hormonen en operaties. Er is heel weinig bekend over de vele mislukkingen van geslachtsoperaties, de pijn en complicaties na dubbele borstamputaties, enz.; dat je levenslang patiënt bent/wordt, zodra je in transitie gaat, is ook zo’n onbekende. Met Kerst (tijdens het cadeautjes uitpakken met de familie) vertelde mijn dochter tussendoor dat ze gestart is met testosterontherapie... ik ben daar op dit moment compleet kapot van en kan even niet meer helder denken.”

Een vrouw met een baard is geen man

Zou het grote publiek werkelijk het idee hebben dat je van geslacht kan veranderen? Volgens mij is er niemand die denkt dat een vrouw een kind kan verwekken of dat een man een kind kan baren. Maar het is natuurlijk wel mogelijk om met hormonen en operaties het biologische geslacht in mindere of meerdere mate te verhullen. Geef een vrouw het mannelijk geslachtshormoon testosteron, verwijder haar borsten, eileiders en baarmoeder en je krijgt een vrouw met een lage stem, een baard en een platte borst. Maar daarmee is deze vrouw nog geen man geworden; wel iemand die levenslang medische zorg nodig heeft. Uit beleefdheid en uit angst om de ander te kwetsen zijn veel mensen bereid te doen alsof de ander van geslacht is veranderd, maar natuurlijk weten ze dat je slechts van uiterlijk en van rol kan veranderen en niet van geslacht.

De afgelopen jaren heeft zich een ideologie verspreid die we wel aanduiden met de term ‘woke’ en die overal ‘onrecht’ ziet en bestrijdt. Binnen die brede activistische woke-beweging kunnen verschillende stromingen onderscheiden worden. Eén daarvan is het transgenderactivisme. Het presenteert zichzelf als een voortzetting van de homo-emancipatie beweging en stelt dat je biologische geslacht onderschikt is aan je ‘genderidentiteit’, het geslacht dat je je *voelt*. Mannen die zeggen dat ze zich een vrouw *voelen*, zijn volgens deze activisten ook een vrouw. Ze eisen, dat iedereen zijn eigen diagnose mag stellen en dat de medische wereld moet meewerken aan medische transitie (‘het lichaam aanpassen aan de genderidenti-

teit’). Het aanbieden van psychologische of psychiatrische hulp vinden de activisten verwerpelijk.

Er zijn altijd kinderen geweest met genderdysforie (een sterk gevoel van onvrede met hun geboortegeslacht). Het betrof vooral jongetjes en het waren er niet veel. Vanaf 2010 zien we een explosieve stijging van het aantal pubermeisjes dat in medische transitie wil gaan. Opvallend is dat deze meisjes niet van kleins af aan last hebben van genderdysforie, maar dat opeens krijgen. Ze hebben vaak onderliggende problematiek, zoals depressie, trauma, zelfbeschadiging, eetstoornissen en autisme. Voor gegevens hierover zie de **referenties** aan het slot van dit artikel. Zij zijn gebaat bij psychologische of psychiatrische hulp, maar dat wordt door de activisten bestempeld als ‘transfoob’.

Betreuenswaardige zaken

De Belgische psychiater Griet De Cuypere (1949) was tot haar pensioen in 2013 verbonden aan het Centrum voor Seksuologie en Gender van het Universiteitsziekenhuis Gent. De laatste dertig jaar van haar carrière legde zij zich toe op de zorg voor mensen die worstelden met hun genderidentiteit. In 2024 verscheen haar boek *De ontdekking van de geest. Een geschiedenis van de psychiatrie*. In de inleiding van haar boek schrijft ze: “De geschiedenis heeft uitgewezen dat we het vaak, heel vaak, bij het verkeerde eind hadden, maar ik denk en hoop dat het streven in de meeste gevallen oprecht was. Dat neemt niet weg dat er zaken hebben plaatsgevonden die we enkel kunnen betreuren.”

Een van die betreuenswaardige zaken was leukotomie, beter bekend als lobotomie, een chirurgische ingreep waarbij verbindingen in de hersenen werden kapotgemaakt om bepaalde psychische klachten te bestrijden. In 1949 ontving de Portugese neuroloog António Egas Moniz (1874-1955) de Nobelprijs voor de Geneeskunde voor ‘zijn ontdekking van de therapeutische waarde van leukotomie bij bepaalde psychosen’.

Griet De Cuypere schreef: “Het is haast ondenkbaar dat iemand voor zo’n brute ingreep zoveel lof kon oogsten. Wellicht had dat te maken met de publicaties die verschenen over de techniek. In die publicaties werden goede resultaten gerapporteerd, in de zin dat de voordien psychotische patiënten inderdaad zeer rustig werden. Al was het toen reeds duidelijk dat een aanzienlijk deel van de lobotomiepatiënten simpelweg veranderde in ‘zombies’.”

Drie Franse neurochirurgen deden een kleine tien jaar geleden onderzoek naar lobotomieën die tussen 1935 en 1985 in België, Frankrijk en Zwitserland waren uitgevoerd. Van 1129 patiënten bleek het in 84% van de gevallen om vrouwen te gaan.

Ook in de negentiende eeuw vonden er ingrepen plaats door goedbedoelende artsen waarvan vrouwen het slachtoffer werden. Op 17 augustus 1872 voerde de Amerikaanse arts Robert Battey (1828-1895) de eerste 'normal ovariectomy' uit. Bij de dertigjarige Julia Omberg werden die dag beide eierstokken verwijderd. Zij had tal van lichamelijke klachten die verband hielden met haar maandstanden. In de decennia die volgden werd het een algemeen geaccepteerde ingreep bij de meest uiteenlopende niet-lichamelijke klachten, zoals hysterie en nymphomanie. In 1906 schatte de Amerikaanse arts Ely Van de Warker (1841-1910) dat 150.000 vrouwen zo'n ingreep hadden ondergaan. Enkele jaren geleden onderzochten drie Japanse wetenschappers 36 ingrepen uit het eind van

de negentiende eeuw die gedetailleerd waren beschreven. In slechts drie gevallen waren er afwijkingen aan de eierstokken geconstateerd.

Niet iedereen ziet het

Tot slot terug naar onze eigen tijd. In de week voor Kerst ontving ik een mail van een vrouw die zich bezorgd maakt over medische transitie als behandelmethodede voor jongeren met onderliggende problematiek. Zij schreef: "Veel lof voor al het werk van ieder die zich inzet tegen wat (in mijn ogen) het grootste medische schandaal van de eeuw zal blijken te zijn, in feite 'is', maar niet iedereen ziet het."

Niet iedereen ziet het, maar ik vrees dat sommigen het ook niet willen zien.

Referenties

- Onderzoeksrapport van de Radboud Universiteit over de toename in de vraag naar transgenderzorg <https://open.overheid.nl/documenten/ron1-7e8b1d64d04c2b20cc8dc2a1989cc3e40634d4d8/pdf>
- Artikel van Martin Harlaar met cijfermatige gegevens: <https://www.aup-online.com/content/journals/10.5117/FEP2023.2.007.HARL>
- Abigail Shrier, *Irreversible Damage, The Transgender Craze Seducing Our Daughters*, 2020. Dit hele boek is gewijd aan de toename van het aantal meisjes dat in medische transitie wil gaan.
- Over de invloed van sociale media: Jonathan Haidt, *The Anxious Generation, How the Great Rewiring of Childhood is Causing an Epidemic of Mental Illness*, 2024
- Post met grafiek over de medische stand (in de VS) die uit hebzucht maar al te graag gender care verleent: <https://www.transgendertrend.com/surge-referral-rates-girls-tavistock-continues-rise/bar-graph-2/>
- Stuk over (en met link naar) rapport van Dr. Hilary Cass voor de Britse National Health Service: <https://cass.independent-review.uk/home/publications/final-report/>

Inburgering toon je door daden, niet door een eed

door **Maarten Gorter**

Een diep religieuze 18 jarige scholier uit Las Vegas vertelde mij ooit eens dat iedere ochtend in zijn schoolklas tijdens het uitspreken van de "Pledge of Allegiance" de helft van de scholieren demonstratief blijft zitten¹. Ik vroeg waarom zij dat deden, waren ze dan tegen deze patriottische eed die traditiegetrouw met de hand op de borst en kijkend naar de Amerikaanse vlag voor het begin van de les uitgesproken dient te worden? Hij zei dat scholieren gewoon niet iets willen uitspreken "omdat het nu eenmaal moet" en hij bekende enigszins beschaamd dat "hij ook wel eens is blijven zitten tijdens de *Pledge*" en dat dit een "rebels" gevoel gaf. Hij verzekerde mij dat hij nu daarentegen een "ware patriot is" en herhaalde moeiteloos de hele *Pledge*², extra luid zei hij de laatste zin van de eed: "One Nation under God" die pas in de jaren 50 is toegevoegd³ aan de uit 1892 stammende eed. Als grapje vroeg ik of een scholier ooit de tot 1942 uitgevoerde (naar de schrijver van de eed vernoemde) "Bellamy salute" bracht, de rechterarm gestrekt de lucht in, tot mijn verbazing antwoordde hij "happened once, just once". U kunt wel be-

grijpen waarom de VS deze groet in de jaren '40 heeft afgeschaft.

Ik moest aan dit verhaal denken toen ik in het artikel van Anton van Hooff las "Naar een inburgeringsverklaring?" in de Vrijdenker 2025-02 waarin hij een terecht probleem aankaart dat er asielzoekers in AZC's zitten die nog steeds religieuze opvattingen hebben die botsen met de westerse normen en waarden. Gelukkig mildert een gedeelte van deze groep hun opvattingen na kennis te hebben gemaakt met de inburgeringscursus, anderen blijven bij hun bekrompen opvattingen. Van Hooff pleit voor een burgerverklaring waarin de nieuwe Nederlander bepaalde fundamentele waarden onderschrijft, bij overtreding hiervan kan het burgerschap worden afgepakt. Er zijn flinke juridische bezwaren tegen de uitvoerbaarheid hiervan, zo mag volgens het Europees recht alleen iemand zijn staatsburgerschap worden ontnomen voor terrorisme en mag men ook niet stateloos worden gemaakt. En zelfs al zou dit wel mogelijk zijn, dan los je het hoofdprobleem van de vluchtelingenproblematiek niet op; je mag niet iemand terugsturen naar een land waar hij of zij redelijkerwijs gevaar kan lopen. Dit kan door oorlog zijn maar ook door een aantoonbaar gevaar dat iemand bij terugsturing loopt om vervolgd te worden omdat diegene tot een bepaalde religieuze, etnische of seksuele minderheid behoort. Als Nederland dus Van Hooffs idee zou uitvoeren en het staatsburgerschap zou afnemen van bijvoorbeeld een Eritreeër die naar Nederland gevlucht is maar gelooft in eerwraak en als dit een man is van militaire dienstplicht leeftijd die voor die dienstplicht ontvlucht is, terwijl op deserteren de doodstraf staat in Eritrea, dan zou een rech-

ter in Nederland het terugsturen van deze man daarom zeer waarschijnlijk tegenhouden, zelfs met een afgenomen staatsburgerschap.

Ook denk ik dat, gezien de vrijheid van meningsuiting, niemand verplicht kan worden om te verklaren dat hij/zij in de gelijkheid van man en vrouw gelooft, net zoals wij ook niet kunnen afdwingen dat de katholieke kerk dit verklaart. Je kunt alleen verwachten dat iemand verklaart dat hij/zij zich aan de wet zal houden en daar staat een verbod op geslachtsdiscriminatie in, alleen indirect kan je het dus iemand laten uitspreken. De vraag is echter: moeten we wel een samenleving willen waar wij verplicht iemand bepaalde waarden laten uitspreken? Terugkomend op het verhaal van de Amerikaanse scholier, is vrijheid nu juist ook niet het recht om *niets* te hoeven zeggen? Krijgen we straks ook dat demonstratief de helft van de asielzoekers blijft zitten tijdens de burgerverklaring? Vrijwel geen enkele scholier zal "Liberty and Justice for all" zoals de *Pledge* zegt afwijzen maar een groot gedeelte wil nu eenmaal niet gedwongen worden om iets te zeggen ook al zijn het ermee eens. En als asielzoekers dit gaan zeggen, puur omdat zij dan het paspoort kunnen krijgen, dan wordt het symboolpolitiek, een eed heeft geen waarde als de aflegger er niet in gelooft. Een eed past beter bij een politicus die er uitgesproken voor kiest om het land te dienen. Ik geloof dat inburgering tot stand komt door middel van daden; het zich houden aan de wet, in zoverre mogelijk werk zoeken, onderwijs volgen, contact met de buurt. Ik ben echter niet naïef of blind voor het feit dat dit voor een gedeelte van de asielzoekers niet zal opgaan. Zolang er geen oplossing is voor de problemen rond het terugsturen naar het thuisland vrees ik dat het burgerverklaring-idee van Van Hooff geen verschil zal maken.

1 Het Federale Hooggerechtshof besloot al in 1943 dat de in de grondwet vastgelegde vrijheid van meningsuiting verbiedt om scholieren deze eed verplicht te laten uitspreken.

2 De volledige tekst van de *Pledge of Alliance* is: I pledge allegiance to my Flag and the Republic for which it stands; one Nation indivisible, with Liberty and Justice for all, one Nation under God.

3 Het is onduidelijk of de later toegevoegde zin in strijd is met de scheiding van kerk en staat, in 2004 heeft het Federale Hooggerechtshof een zaak hierover om een juridische formaliteit afgeschoten, drie van de negen rechters gaven aan dat deze zin niet in strijd is met de scheiding van kerk en staat.

Schoolkinderen in 1941 die de Bellamy salute brengen tijdens de *Pledge of Allegiance*

Nieuwe redacteur stelt zich voor

“Maar ik ben weer zo’n oude witte man”. Dat was mijn eerste reactie toen ik werd gevraagd of ik het leuk zou vinden om toe te treden tot de redactie van *De Vrijdenker*. Het antwoord dat ik zeker niet de oudste was, gaf mij dat extra zetje om volmondig en enthousiast “ja” te zeggen.

Nu heb ik wel een geschiedenis met het blad. Ik las het toen nog gestencilde periodiek op 17-jarige leeftijd bij de moeder van mijn vriendin, die een doorgewinterde atheïst was. Inmiddels ben ik 58 en leef nog steeds samen met die vriendin in Rotterdam, de stad waar ik geboren en getogen ben. Een beetje in de geest van mijn schoonmoeder, maar belangrijker, de huidige tijdgeest maakte dat ik lid werd van de *Vrijdenkersvereniging* en af en toe stukken schrijf voor *De Vrijdenker*.

In mijn dagelijks leven ben ik innovatiemanager bij een voedingsmiddelenbedrijf, waarbij mijn werkzaamheden de grenzen van technologie en marketing verbinden. In mijn vrije tijd speel ik draailier en accordeon, verzamel strips en oude chemie- en natuurkundeboeken. Daarnaast geef ik stadsrondleidingen in mijn geboorteplaats en speel iedere keer met de gedachte om een atheïstische camino te maken als ik bij het standbeeld van Erasmus sta.

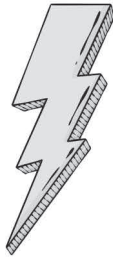
Ik ben een echte beta-nerd, dus de wetenschappelijke methode en (liefst statistische) onderbouwing van argumenten zijn mijn leidraad. Dat is dus ook de bril waardoor ik kijk als ik artikelen beoordeel en waar ik soms op reageer als het me echt te gortig wordt. Iedereen mag van alles wat vinden, zolang je het maar goed onderbouwt. Ik word niet moe van de steeds terugkerende discussie tussen “geloven” en “weten”. Het lijkt voor de doorgewinterde *vrijdenker* een herhaling van zetten, maar alle kennis die we al levend opbouwen, hebben we ook ooit voor het eerst in welke vorm dan ook aangeboden hebben. Onze religieuze en spirituele opposanten blijven hun sprookjes continu herhalen en dus moeten wij ook nooit stoppen met het weerleggen van die sprookjes. Herhaling is tenslotte de kracht van reclame.

Matthew de Roode

De wonderlijke wereld van energetische behandelingen: een kritische blik

door **Stanley Bakker**

De geneeskunde zoals we die vandaag kennen, begon ooit met filosofische concepten. In China ontwikkelde men ideeën over Chi, de levensenergie die door lichaamsmeridianen stroomt. In India werd Prana als de levenskracht gezien, verweven met ayurvedische praktijken. In Europa spraken de oude Grieken over de balans van lichaamsvloeistoffen, terwijl middeleeuwse artsen hun patiënten lieten bloeden om deze ‘humoren’ weer op orde te krijgen. Het waren pioniersstappen in een tijd waarin wetenschap en mystiek hand in hand gingen. Maar hoe relevant zijn deze filosofische ideeën vandaag nog in een tijdperk waarin we over moleculaire biologie, genetica en geavanceerde medische technieken beschikken?

Filosofie zonder fysiologie

De moderne wetenschap heeft ons geleerd dat concepten als Chi, Prana en humoren geen fysiologische basis hebben. Toch blijven energetische behandelingen floreren in een wereld die steeds meer claimt te vertrouwen op bewijs en logica. Behandelaars spreken nog steeds over chakra's, aura's, meridianen, trillingsfrequenties, en zelfs kosmische energie. Deze termen klinken misschien diepzinnig, maar ze zijn even tastbaar als een onzichtbare postzegelverzameling. Wat mag je verwachten van therapieën die hierop gebaseerd zijn? Het antwoord lijkt vaak te zijn: alles en niets.

De eindeloze lijst van mogelijkheden

De wereld van energetische behandelingen kent een verbijsterende diversiteit. Er is Reiki, dat werkt met handoplegging en ‘universele energie’; acupunctuur, met zijn 400 drukpunten; en Access Bars, dat zich richt op 32 punten op het hoofd. Voeg daar nog klankschalen, sjamanisme met hallucinogene ayahuasca, kristalhealing, qigong, aura healing, kundalini yoga en shiatsu aan toe, en je hebt een arsenaal aan methoden dat alles belooft te genezen. Het enige dat ontbreekt, is een plausibele verklaring voor hoe het werkt, laat staan wetenschappelijk bewijs.

Kwakzalverij met een hoog prijskaartje

De kosten van een opleiding tot energetisch behandelaar zijn vaak duizelingwekkend. Instituten zoals

Zoma en Civas bieden trainingen aan waarin het zweverige taalgebruik van energetische therapieën als waarheid wordt gepresenteerd. Zelfs ROC's in Nederland vermelden Reiki op hun websites. Het resultaat: een stroom van ‘behandelaars’ zonder medische of psychologische kennis, maar met een arsenaal aan ongefundeerde claims.

Geen diagnose, geen oplossing

Energetische behandelaars hebben geen idee van de oorzaken van ziekten of stoornissen, laat staan hoe ze symptomen moeten herkennen. Dit maakt hen totaal ongeschikt om diagnoses te stellen. Toch claimen ze oplossingen te hebben voor de meest uiteenlopende problemen: van hoofdpijn tot kanker, van depressie tot onverklaarbare vermoeidheid. Hoe ze bepalen welke behandeling werkt? Vaak door aan de patiënt te vragen wat deze voelt. De verantwoordelijkheid ligt bij de patiënt zelf: als het niet werkt, heb je je er gewoon niet genoeg voor opengesteld.

Wonderen en verhalen

Wat dit energetische wereldje overeind houdt, zijn getuigenissen en anecdotes. Mensen geloven erin omdat ze ‘iets hebben gevoeld’ of omdat een kennis er baat bij had. Maar individuele verhalen zijn geen bewijs. Wetenschappelijke vooruitgang wordt geboekt door replicatie, controle en *peer review*, niet door een enkel positief verhaal. Als anecdotes voldoende bewijs zouden zijn, hadden we nu ook alternatieve advocaten die oude rechtssystemen zoals de *lex talionis*¹ toepassen.

Onzichtbare behandelingen, onzichtbare resultaten

Stel je eens een monteur voor die beweert je auto te repareren met kosmische energie. Of een advocaat die zijn argumenten baseert op trillingsfrequenties. Dat klinkt absurd, maar dat is precies wat energetische behandelaars doen met het menselijk lichaam. Waarom accepteren we dit in de gezondheidszorg, maar niet in andere disciplines?

Een markt voor alles

Websites en instituten blijven ongefundeerde claims verspreiden. Volgens sommige energetische behandelaars kunnen ze de meest uiteenlopende aandoeningen genezen: van kanker tot een slechte dag op het werk. Zolang er vraag is naar hoop en magie, zullen er mensen zijn die ze verkopen.

De echte geneeskunde heeft haar gebreken, maar ze wordt voortdurend verbeterd door onderzoek, innovatie en controle. Energetische behandelingen blijven steken in het rijk van de fantasie. Zolang we onzichtbare postzegels blijven verzamelen, zullen sommigen blijven geloven dat onzichtbare genezingen mogelijk zijn. Helaas verdwijnen daarmee alleen vele euro's – en onze gezondheid.

¹ Wet van de wederverging (“oog om oog, tand om tand”). (noot v/d redactie)

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Stanley Bakker (Spakenburg 1970) is ondernemer op het gebied van cloud-oplossingen voor Sales, Marketing en Support. Sinds 2018 in het bestuur van De Vrije Gedachte, thans als penningmeester; is ook webmaster van de DVG-site. Lid van de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Studeert psychologie aan de Open Universiteit.

René van Elst (Amsterdam 1950) studeerde sociologie en (deels) rechten, is gepensioneerd Human Resources medewerker, vertaalde poëzie van Fran Winant, is sinds 2014 meestentijds hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker, maakt foto's en video's van vrijdenk-evenementen, donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van De Vrijdenker, autodidactisch student op het gebied van geschiedenis, politiek en staatsrecht, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Martin Harlaar (Amsterdam 1956) is freelance historicus, opgeleid aan de UvA. Houdt zich de laatste jaren bezig met onderzoek naar en schrijven over woke-activisme, Social Justice Warriors en gender-ideologie. Aspirant-bestuurslid van DVG.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redacteur van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte, Vrijdenker van het Jaar 2023. Auteur van diverse boeken, de recentste zijn *Je hebt gewonnen*, *Galileëër* en *Sparks from Spartacus, Life and Afterlife of the Ancient Rebel*.

Jerome Maridjan is student aan de Hogeschool voor Toegepaste Filosofie.

Enno Nuy (Aerdt 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Eelko de Vos (Den Haag 1971) is een kubernetes cloud-engineer, ex-bestuurslid van stichting SF Report en stichting Hoogbegaafd! en heeft aan de TU Delft gestudeerd met als afstudeerrichting Kunstmatige Intelligentie.

Jay van Werven is student aan de Hogeschool voor Toegepaste Filosofie.

De kartoens zijn van de Turnhoutse cartoonist **Gie Campo** ("Gier"). (Deze maand met vakantie.)

Allen hartelijk dank voor hun bijdragen!

RELIGIE

Spirituele stukken

'Wat is waarheid?' Dat - en niet 'Wat is *de* waarheid?' - zou Pontius Pilatus aan Jezus gevraagd hebben. Het trio predikanten dat in *NRC* aan het woord kwam (21/3), weet het antwoord. Het staat in de Bijbel. Ter bezinning moeten we die in de vastentijd maar lezen. Natuurlijk is er niets op tegen om zogenaamd heilige boeken te lezen, maar dan wel kritisch, zoals we met gewone geschriften doen. Geen betere methode om van geloof af te komen, zoals Maarten 't Hart ervoer. Was Jezus nou tegen gebruik van het zwaard (Matt. 26:51-52) of kwam hij het juist brengen (Matt. 10:34-35)? Het verbaast me dat het dagblad van Lux et Libertas de laatste tijd ruimte geeft aan zulke 'spirituele' beschouwingen, zoals van Vervoort (14/3) en nu deze vastenpreek.

Anton van Hooff Nijmegen

in de *NRC* van 22 maart

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.
- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is

dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.

- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
  - A.u.b. niet te veel noten.
  - Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
  - Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
  - Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
  - Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
  - Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
  - Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
  - Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.
- Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
  - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
  - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
  - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
  - menselijke waarde,
  - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
  - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatie kader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatie kader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: Wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – aan de kaak stellen van kwakzalverij, pseudowetenschap en diverse waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden